

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Anneliis Tamre

**Eakohaste rahatarkuse õpiväljundite ning õppemeetodite
kaardistamine gümnaasiumi tasemel**

Magistritöö

Õppekava ärirahandus ja majandusarvestus, peeriala ärirahandus

Juhendaja: Tõnn Talpsepp, PhD

Tallinn 2023

Deklareerin, et olen koostanud lõputöö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele selle koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks.

Töö pikkuseks on 10 247 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Anneliis Tamre

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. RAHATARKUSE PÄDEVUSED JA ÕPPEMEETODID.....	8
1.1 Hetke olukord Eestis.....	8
1.1.1 Eesti rahatarkuse edendamise strateegia.....	9
1.2 Ülevaade Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa rahatarkuse teemadest gümnaasiumi taseme õppekavades.....	13
1.3 Õpetajate nägemus rahatarkuse eakohastest õpiväljundidets ja õppemeetoditest.....	17
1.4 Empiirilised uurimused rahatarkuse omandamisega seotud faktoritest	23
2. VALIM JA METOODIKA	27
2.1. Valimi kirjeldus	27
2.2. Küsitluse ülesehitus ja ülevaade tulemustest.....	28
3. ANALÜÜS JA JÄRELDUSED	36
3.1 Küsitluse vastuste analüüs ning õpilasi huvitavate teemade võrdlemine välja pakutud õpiväljunditega	36
3.2 Õpilaste hinnang enda rahatarkuse pädevusele	39
3.2 Järeldused ja ettepanekud	42
KOKKUVÕTE	45
SUMMARY	48
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	51
LISAD	55
LISA 1. Finantspädevuse raamistik täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa, näidetega õpiväljundeist ja tegevusnäitajaist.....	55
LISA 1. Finantspädevuse raamistik täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa, näidetega õpiväljundeist ja tegevusnäitajaist järg	56
LISA 2. Ankeetküsitlus	57
LISA 2. Ankeetküsitlus järg	58
LISA 2. Ankeetküsitlus järg	59
LISA 2. Ankeetküsitlus järg	60
Lisa 3. Lihtlitsents	61

LÜHIKOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks on selgitada välja nii võimalikud õpiväljundid, mis on eakohased gümnaasiumi õpilastele, kui ka õpilastele huvipakkuvad teemavaldkonnad ning kuidas neile õpetada seda nii, et see neid ka huvitaks.

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks tegi autor kõigepealt ülevaate Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa gümnaasiumi riiklikest õppekavadest. Ülevaate tulemusena tuvastas autor, et antud riikides õpetatakse rahatarkust lõimituna teistesse ainekavadesse. Kõige enam on rahatarkuse teemasid lõimitud ühiskonnaõpetuse, majanduse ja matemaatika ainetesse.

Õpilaste arvamuse andmete kogumiseks kasutas autor veebiküsitlust. Kokku laekus 136 vastust. Õpilastele enim huvi pakkuvad teemad on igapäeva rahaline majandamine (eelarve pidamine, säästmine, vastutustundlik laenamine jne), investeerimine ning lisaraha teenimise võimalused. Kõige vähem huvipakkuvad teemad on erinevad finantsteenused ja pensioniga seotud teemad. Küsitlusest saadud vastused kõrvutas autor õpiväljunditega, mis pakuti välja projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ raames fookusgrupi intervjuu käigus. Autor tuvastas 11 õpiväljundit, ehk pädevust, mis on õpetajate arvamusel gümnaasiumiõpilasele eakohased ning mis haakuvad õpilastele huvipakkuvate teemavaldkondadega.

Õpilaste eelistatud õppemeetoditeks on reaalsed näited elust enesest õppejõu poolt, praktiliste ülesannete lahendamine ning diskussioonid klassis, sealhulgas kogemuslugude jagamine. Vähem populaarsed oli loengud ja rühmatööd. Ka hulk empiirilisi uurimusi viitab sellele, et kogemuspõhine õpe on tulemuslik rahatarkuse omandamisel. Seega tuleks teooria ja praktika omavahel siduda.

Võtmesõnad: rahatarkus, finantskirjaoskus, õpiväljund, pädevus

SISSEJUHATUS

Rahatarkus on oluline pädevus mida omada, sest raha on üks asjadest, mis hõlmab peaaegu kõiki inimese elu aspekte. Rahatargad inimesed on paremini tuleviku ettearvamatusteks valmistunud ning nad on ka pettuste suhtes vähem haavatavad, kuna mõistavad oma rahaasju hästi ja võtavad teadlike finantsotsuste tegemiseks aega lase ennast tagant kiirustada.

Kõige olulisemad otsused, mis on seotud finantsilise heaoluga, nagu näiteks kodu ostmise ja sellega kaasnev kodulaenu võtmine või auto liisimine, teeb inimene peale gümnaasiumi lõpetamist. See aga tähendab, et selleks ajaks kui neid otsuseid on vaja langetada, peaks inimesel olema omandatud pikaajaline rahatarkus, läbi mille saab ta vastu võtta ratsionaalseid rahalisi otsuseid. Ühiskonna vaates on elementaarselt oluline, et iga inimene saaks oma rahaasjade majandamisega hakkama nii, et see ei oleks riigile koormav. See tähendab, et inimene on võimeline oma igapäeva rahaasju korraldama nii et ta ei ela üle oma võimete ning ei laena vastutustundetult, ta seab nii lühi- kui pikaajalisi eesmärgi ning säästab eesmärkide täitmiseks.

2018. aastal läbi viidud PISA noorte finantskirjaoskuse uuringust selgus, et Eesti noortel on väga head rahatarkuse alased teadmised. Eesti noored saavutasid 547 punktiga esikoha (OECD, 2020). Samas tuleb tõdeda, et need teadmised ei kandu üle käitumisse. Sama järeldus tehti ka 2012. aasta PISA uuringu põhjal – 14 riigi võrdluses olid Eesti noored finantsteadmistes teisel kohal ja käitumiselt viimasel kohal (Atkinson et al., 2012).

Rahatarkuse teemad on igapäevane osa elust ja ometi ei õpetata seda Eesti koolides riikliku kava alusel. PISA (2012) on võtnud seisukoha, et finantskirjaoskust peab pidama tänapäeva majanduses tegutsemiseks hädavajalikuks oskuseks. Rahatarkuse õppimine on oluline, kuna rahatarkus annab noortele teadmised ja oskused oma finantside tõhusaks haldamiseks kogu elu jooksul. Rahatarkuse õpetamine peaks olema pikaajaline protsess, mille jooksul õpetatakse lastele eakohaseid teemasid. Oluline on see, et rahatarkuse alast haridust pakutaks koolisüsteemis süstematiseeritult ning läbi kogu haridustee. Juurdepääs rahatarkuse alasele haridusele koolis

loob kindla aluse õpilaste tulevastele headele finantsotsustele ning -hoiakutele ja rahalisele stabiilsusele.

Töö eesmärgiks on selgitada välja nii võimalikud pädevused, mis on eakohased gümnaasiumi õpilastele, kui ka õpilastele huvipakkuvad teemavaldkonnad ning kuidas neile õpetada rahatarkust nii, et see neid ka huvitaks.

Magistritöös otsib autor vastuseid alljärgnevatele küsimustele.

1. Milline on rahatarkuse õpetamise praktika Põhjamaades ja teistes Põhja-Euroopa riikides?
2. Millised on huvipakkuvad rahatarkuse teemad gümnaasistidele endile ning sellest tulenevalt kuidas neile rahatarkust õpetada, et see neid ka huvitaks?
3. Milline on gümnaasistide hinnang enda rahatarkuse pädevustele?
4. Millised on vajalikud pädevused, mida gümnaasistid võiksid rahatarkuse valdkonnas omada?

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks tegi autor kõigepealt ülevaate Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa gümnaasiumi riiklikest õppekavadest. Autor kasutas õpilastelt info kogumiseks veebiküsitlust. Küsitluses on kokku 17 küsimust, mis puudutavad puudutavad vastajatele huvipakkuvaid rahatarkuse teemasid, eelistatud õppemeetodeid ning vastaja enda hinnangut oma rahatarkuse pädevustele. Õpetajate nägemuse ja arvamuse koondas autor kokku Civitta AS 2020. aastal läbi viidud „Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüsist Eesti üldharidus- ja kustekoolides“ ja Rocca al Mare koolis läbi viidud fookusgrupi intervjuust.

Töö on jagatud kolmeks peatükiks. Töö esimeses peatükis annab autor ülevaate rahatarkuse riiklikust strateegiast ja selle tulemuste mõõtmisest, seejärel teeb autor ülevaate Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa gümnaasiumi tasemel koolis õpetatavatest rahatarkuse teemadest. Antud riigid valis autor kuna need on, nagu ka Eesti, Põhja-Euroopa riigid, seega geograafiliselt asuvad Eestile lähedal ning ka kultuuriruum on sarnane Eestile. Lisaks iseloomustab neid riike kõrge arengutase, elanike kõrge elukvaliteet ning need riigid paigutuvad inimarengu indeksi alusel kõrge inimarenguga riikide hulka. Autori hinnangul oleks mõistlik võtta eeskuju lähiriikidest, kus arengutase on kõrgem kui Eestis. Seejärel teeb autor kokkuvõtte Rocca al Mare koolis läbi viidud fookusgrupi intervjuust, mis on osa projektist „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ ning Civitta AS analüüsist, selles osas mis puudutab õpetajate nägemust rahatarkuse õpiväljunditest ning õppemeetoditest. Esimese peatüki viimases alampeatükis annab autor ülevaate rahatarkuse omandamise alastest uurimustest, mis puudutavad

rahatarkuse omandamise meetoteid. Töö teises peatükis kirjeldab autor küsitlust ning selle ülesehitust, lisaks kirjeldab autor valimit. Kolmandas peatükis analüüsib autor küsitluse vastuste tulemusi, kõrvutab küsitluse tulemused õpetajate nägemusega ning teeb järeldused ja pakub välja ettepanekud täiendavaks uurimiseks.

Autor kasutab rahatarkuse mõistet sünonüümina finantskirjaoskusele.

1. RAHATARKUSE PÄDEVUSED JA ÕPPEMEETODID

Rahatarkusele on akadeemilises kirjanduses omistatud erinevaid tähendusi ning ühtses ja ühesuguses definitsioonis ei ole kokku lepitud. Akadeemilises kirjanduses on defineeritud rahatarkust ehk finantskirjaoskust erinevat moodi. OECD/INFE (2013) defineerib rahatarkust kui kombinatsiooni teadlikkusest, teadmistest, oskustest, hoiakutest ja käitumisest, mis on vajalikud usaldusväärsete finantsotsuste tegemiseks ja lõpuks saavutada majanduslik heaolu. Lusardi (Lusardi et al., 2011) teadusartiklites on finantskirjaoskust defineeritud eelkõige läbi teadmiste, käitumist ja hoiakuid ei ole definitsiooni kaasatud.

1.1 Hetkeolukord Eestis

Eesti elanikkond vananeb, mis tähendab, et tulevikus jääb inimesele üha suurem roll ja vastutus oma pensionipõlve rahaliselt ise kindlustada. Inimeste rolli ja vastutust oma pensionivarade eest hoold kanda mõjutas ka pensionireform, mille raames muudeti II pensionisammas vabatahtlikuks ning inimestele anti võimalus II sambasse kogunenud raha soovi korral välja võtta. Esimese vooru avalduste põhjal otsustas raha välja võtta ligi 20% kõigist teise samaga liitunutest, ehk umbes 150 000 inimest ning väljamaksmisele kuulus 1,32 miljardit eurot (Pensionikeskus, 2021). Suure tõuke rahatarkuse teadlikkuse vajaduse tõstmisele andis ka Covid pandeemia, mille jooksul said väga paljud inimesed aru, et neil ei ole piisavalt rahalist tagavara ootamatute sündmuste katteks.

Kui vaadata avaldatud statistikat, siis on ilmne, et rahatarkuse õpetamine on vägagi vajalik. Finantsinspektsiooni andmete põhjal oli sõidukiliisingu krediidikulukuse määr 30.06.2022 pankadeväliste krediidiandjate puhul 23% ning muu rahalise krediidi puhul 45%. Erasisikute kogu laenu portfelli 30.06.2022 seisuga oli 1,48 miljardit eurot. 17% erasisikutele väljastatud laenudest katavad pankadevälised krediidiandjad, so 253 miljonit eurot. (Finantsinspektsioon, 30.06.2022) Nendest andmetest võib järeldada, et Eesti eraisikud maksavad iga aasta kõrgete intresside tõttu kümneid miljoneid eurosid. Lisaks veel on 2022. aasta lõpus ja 2023. aasta esimese pooles toimunud märkimisväärne Euribori tõus, mis on olulisel määral tõstnud

koduomanike igakuised laenu intressimakseid. Tõusvas joones on ka eraisikutele väljastatud laenude kogusumma, mis viitab sellele, et rahatarkuse õpetamisega tuleb hakata tegelema riiklikul tasemel, et leevendada Eesti inimeste vaesumist (Finantsinspeksioon, 30.06.2022). Inimeste finantsheaolule avaldab suur mõju igapäevasted tarbimisotsused, mille puhul tihti minnakse reklaamikampaaniatega kaasa, tarbitakse kohe, järele mõtlemata ja vaba raha puudumisel järelmaksuga, sest seda nähakse kui ühiskondlikku normi. Kogu eelpool välja toodud statistika viitab sellele, et rahatarkust tuleb hakata õpetama süstematiseeritult riiklikul tasandil, see tähendab, et kõikidel lastel oleks võrdne võimalus juba lasteaiast kuni koolikohustuse lõppemiseni omandada rahatarkust süsteemselt ja läbimõeldult.

Rahatarkuse teemad on igapäevane osa elust ja ometi seda ei õpetata koolis riikliku kava alusel. PISA (2012) on võtnud seisukoha, et finantskirjaoskust peab pidama tänapäeva majanduses tegutsemiseks hädavajalikuks oskuseks. Hetkel võimaldavad osad Eesti koolid õpilastele valikainena rahatarkuse e-kursuseid mida pakuvad erinevad ettevõtted (Rahandusministeerium, 2021). 2020. aastal Ameerika Ühendriikides tehtud uuringu kohaselt aga lühikesed finantsharidust pakuvad programmid suure tõenäosusega ei muuda noorte säästmise ja/või investeerimise harjumusi (Lusardi et al., 2020). Ka OECD/INFE (2013) soovitusel peaks rahatarkuse õpetamine algama võimalikult varajases eas, st juba lasteaias ja võiks kesta kuni kohustusliku koolihariduse lõpuni.

Järgnevalt annab autor ülevaate riiklikul tasandil tehtud tegevustest, mis on seotud rahatarkuse edendamisega riiklikul tasandil ning kuidas seatud eesmärged on hinnatud ja mõõdetud.

1.1.1 Eesti rahatarkuse edendamise strateegia

Riiklikul tasandil loodi 2013. aastal Rahandusministeeriumi poolt strateegiadokument „Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013-2020“. Selle programmiga sõnastati kolm peamist eesmärki:

1. inimesed teadvustavad rahaasjade planeerimise vajalikkust ning nende hoiakud toetavad arukate finantsotsuste tegemist;
2. inimesed saavad aru finantsteenustest ja oskavad nende abil oma rahaasju igas eluetapis korraldada;
3. finantsteenuseid pakutakse vastutustundlikult.

Esimese eesmärgi täitmise indikaatoriteks valiti seitse erinevat näitajat (Rahandusministeerium, Esimese...). Nendest seitsmest näitajast viis ei saavutanud oma sihttasandit. Tabelis 1 on näha, et langes nii inimeste osakaal, kes peavad pidevat arvestust oma kulude ja tulude üle ning planeerivad rahaasju ette, kui ka inimeste arv, kes teevad rahaasjades pikaajalisi, see tähendab üle 2 aasta kestvaid plaane ja investeerivad. See järelalus tehti põhinedes Turu-uuringute AS 2019. aastal läbiviidud finantskirjaoskuse uuringule. Rahandusministeeriumi statistikale põhinedes ei saavutatud sihttasandit ka III sambaga hõlmatud inimeste arvu kohapealt ega III sambasse sissemakseid teinud inimeste keskmise sissemakse ja keskmise palga suhte kohapealt. Lisaks langes ka eraisikute kehtivate hoiuselepingute arv ja keskmine hoiuse suurus. Kaks näitajat saavutasid eesmärgi. Kodumajapidamiste tähtajaks tasumata laenude jäägi suhe välja antud laenudesse kahanes 6,56 protsendipunkti võrra põhinedes Eesti panga statistikale. Näitaja, mis viitas rahatarkuse kasvule, oli kooliealiste finantskirjaoskuse taseme tõus. Antud näitaja eesmärgiks seati kõrgem punktiskoor kui eelmise PISA testi käigus 2012. aastal, mil saadi 529 punkti. 2018. aasta PISA finantskirjaoskuse uuringu käigus saavutas Eesti 547 punktiga esimese koha (OECD, 2020).

Tabel 1. I eesmärgi täitmise indikaatorid

I eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2010-2012	Sihttasand 2020	Saavutatud tasand	Allikas
Inimeste osakaal, kes peavad pidevalt arvestust oma kulude ja tulude üle ning planeerivad rahaasju ette	47%	57%	43% (63%)	Finantskirjaoskuse uuring
Inimeste osakaal, kes teevad rahaasjades pikaajalisi, st üle 2 aasta kestvaid plaane ja investeerivad	24%	34%	12%	Finantskirjaoskuse uuring
III sambasse sissemakseid teinud inimeste keskmise sissemakse ja keskmise palga suhe	4,4%	4,5%	3%	Rahandusministeerium (statistika)
III sambaga hõlmatud inimeste arv	120 000	135 000	94 500	Rahandusministeerium (statistika)
Eraisikute kehtivate hoiuselepingute arv ja keskmine hoiuse suurus: tähtajaline- ja säästuhoius	456 000 lepingut 4999 eurot	Kasvab	365 600 lepingut 4424 eurot*	Eesti Pank (statistika)
Tähtajaks tasumata laenude jäägi (kodumajapidamised) suhe väljaantud laenudesse (kodumajapidamised)	9,16%	Väheneb	2,6%	Eesti Pank (statistika)
Kooliealiste finantskirjaoskuse tase	Skoor 529	Kõrgem	Skoor 547	PISA test

Allikas: Rahandusministeerium „strateegiaprogrammi kokkuvõte“

Teise eesmärgi täitmise indikaatoriteks valiti kolm erinevat näitajat. Tabelist 2 on näha, et sihttasandit ei saavutanud täielikult ükski näitaja. Inimeste osakaal, kes uurib enne finantsteenuse valimist alati infot ja küsib pakkumisi erinevatelt teenusepakkujatelt langes kümne protsendipunkti võrra, kuigi eesmärgiks oli osakaalu tõus. Inimeste osakaalu, kes finantsteenusega seotud vaidluse korral ei oska oma õiguste kaitseks kuhugi pöörduda ei olnud võimalik tuvastada ning Eesti elanike finantsteenuste alast teadlikkust tõstvate infopäevade ja teavituskampaaniade korraldamise regulaarsust hindamine suudeti saavutada teatud ürituste osas.

Tabel 2. II eesmärgi täitmise indikaatorid

II eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2010-2012	Sihttasand 2020	Saavutatud tasand	Allikas
Inimeste osakaal, kes uurib enne finantsteenuse valimist alati infot ja küsib pakkumisi erinevatelt teenusepakkujatelt	44%	55%	34% (liising ja väikelaenu 47%, noored 47%)	Finantskirjaoskuse uuring
Inimeste osakaal, kes finantsteenusega seotud vaidluse korral ei oska oma õiguste kaitseks kuhugi pöörduda	36%	26%	Puudub, ametlik kaebus 1%	Finantskirjaoskuse uuring
Hinnatakse Eesti elanike finantsteenuste alast teadlikkust tõstvate infopäevade ja teavituskampaaniate korraldamise regulaarsust	Määratakse 2014.a	Tegevused on saavutanud kokkulepitud regulaarsuse	On saavutatud regulaarsus teatud ürituste osas	Kokkulepitud teavituskampaaniate ja infopäevade läbiviijate statistika

Allikas: Rahandusministeerium „Esimese strateegiaprogrammi kokkuvõte“

Kolmanda eesmärgi täitmise indikaatoriteks valiti samuti kolm erinevat näitajat. Tabelist 3 on näha, et finantsteenuste osutajate vastu esitatavate kaebuste arv küll vähenes, kuid saadud tulemus puudutas vaid kindlustuse valdkonda. Kahe näitaja, tarbijakaitseameti kontrollistude tulemused ja finantsteenuse kohta lepingueelse info avaldamine tarbijale saavutatud taset ei olnud võimalik mõõta kuna uuringud, millele plaaniti toetuda ei teostatud enam 2020. aastal.

Tabel 3. III eesmärgi täitmise indikaatorid

III eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2010-2012	Sihttasand 2020	Saavutatud tasand	Allikas
Finantsteenuste osutajate vastu esitatavate kaebuste arv	572	Suureneb või väheneb	332 (ainult kindlustus)	TTJA statistika / EY uuring
Tarbijakaitseameti kontrollostude tulemused	27 rikkumist 27 ettevõttes	Kontrollitud ettevõtete arvu ja rikkumiste arvu suhe ei suurene	-	TTJA uuring – enam ei teostata
Finantsteenuste kohta lepingueelse info avaldamine:			-	TTJA uuring – enam ei teostata
1) Tarbijale anti lepingueelselt üle tarbijakrediidi teabeleht;	70%	90%		
2) Pöörati tarbija tähelepanu makseraskustesse sattumise tagajärgedele;	7%	50%		
3) Selgitati lepingu rikkumisega seotud tagajärgi;	9%	50%		
4) Uuriti tarbija täiendavat nõustamisvajadust	4%	25%		

Allikas: Rahandusministeerium „Esimese strateegiaprogrammi kokkuvõte“

Eelneva strateegia jätkuks koostati riigi poolt järgmine strateegiadokument – „Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse strateegis aastateks 2021-2030“. Antud strateegial on kolm põhilist eesmärki:

1. rahatarkus on kõigile kättesaadav;
2. rahatarkust kasutatakse igapäeva otsuste tegemisel;
3. toetav keskkond julgustab rahatarkuse rakendamist.

Esimese eesmärgi täitmiseks on plaanis luua rahatarkuse omandamise võimalused kõigile läbi süsteemse õppe juurutamise lasteaiast ülikoolini (Rahandusministeerium, 2021).

1.2 Ülevaade Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa rahatarkuse teemadest gümnaasiumi taseme õppekavades

Selleks, et saada aimu kas, kuidas ja millisel määral õpetatakse rahatarkust lähiriikides, teeb autor ülevaate Põhjamaade (Soome, Taani, Rootsi, Norra, Islandi) ning Inglismaa ja Iirimaa rahatarkuse teemadest gümnaasiumi taseme riiklikes õppekavades. Antud riigid valis autor

põhjusel, et need on asuvad kõik Põhja-Euroopas ning neid riike iseloomustab kõrge arengutase. Lisaks asetuvad need riigid inimarengu indeksi tabelis Eestist eespool ning nendes riikides on kõrgem elatustase kui Eestis. Ülevaate eesmärk on välja selgitada õppeained, mille raames omandatakse gümnaasiumi tasemel rahatarkusega seotud pädevusi. Ülevaade loob lisandväärtust läbi selle, et kasutusel olevatest praktikatest oleks võimalik õppida ning sobivuse korral Eesti kontekstis ka kasutusele võtta. Tabelis 4 on autor välja toonud õppeained, mille raames rahatarkusega seotud teemasid õpetatakse ning millised on õppekavades kirjeldatud õpiväljundid.

Soomes õpetatakse rahatarkusega seotud teemasid gümnaasiumi tasemel kolme aine raames. Nendeks aineteks on (Soome gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. võõrkeeled tulevastes õpingutes ja töömaailmas - ainekavas on antud aine kirjelduses kirjeldatud eraisiku rahandust puudutav osa kui töömaailma siseneva noore isiklike rahaasjade juhtimine. Täpsemat infot õpiväljundite ja õpilase teadmiste nõuetele ei ole õppekavas välja toodud;
2. majandus – majanduse aine on Soome riiklikus õppekavas kategoriseeritud ühiskonnaõpetuse alla. Ühiskonnaõpetuse ainekavas on kirjas, et ühiskonnaõpetus tõstab õpilaste heaolupädevust, tugevdades nende oskusi oma elu ja rahaasjade korraldamisel. Majanduse aine kirjelduses on eesmärkides kirjas, et õpilane oskab teha põhjendatud finantsotsuseid ning juhtida ja planeerida oma isiklike rahaasju;
3. edasised õpingut, töömaailm ja tulevik - aine raames nõustatakse õpilasi ja antakse suuniseid kuidas peale kooli lõppu navigeerida edasistes õpingutes ja tööelus, kuidas oma karjääri üle ehitada ning isiklike rahaasju juhtida.

Rootsi gümnaasiumi õppekavas tuvastas autor kaks ainet, mille raames õpetatakse rahatarkust. Need ained on (Rootsi gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. ühiskonnaõpetus - ühiskonnaõpetuse raames õpitakse isiklike rahaasju, sh leibkonna tulusid, kulusid, varasid ja kohustusi. Tarbijaõigusi ja tarbimise seost vajaduste ja ressurssidega. Samuti seda, kuidas sotsiaalmajanduslikud muutused mõjutavad isiklike rahaasju;
2. matemaatika - ainekavas on viide eelarvestamise meetodite õpetamisele ning matemaatiliste probleemide lahendamisele, mis on seotud isiklike rahaasjadega.

Norras õppekavas, sarnaselt Rootsile, tuvastas autor rahatarkuse õpetamise viiteid kahes aines (Norra gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. ühiskonnaõpetus - aine sisukirjelduses on kirjas, et õpilane peab olema suuteline arvutama, et hallata oma kulusid ning ta peab saama ülevaate on rahaasjadest. Õpilase pädevuseesmärkides on kirjas, et ta peab olema suuteline arutlema selle üle, kuidas isiklikud rahaasjad, kaubanduslikud mõjud ja tarbimine mõjutavad eraisikuid, gruppe ja ühiskonda tervikuna;
2. matemaatika - aine eesmärgiks on anda õpilasele isikliku rahanduse kompetents. Õpilase pädevuseesmärkides on kirjas, et õpilane peab olema suuteline looma seoseid isiklike rahaasjade vahel ja mõtlema tagajärgedele, mis toob kaasa laenu võtmine ning krediitkaardi kasutamine.

Taani õppekavas leidis autor viiteid rahatarkuse õpetamisele samuti kahe aine raames:

1. ühiskonnaõpetus - puudutatakse teemasid nagu pere eelarve ja sissetulekud, tarbimine ning laenu intressid;
2. majandus - majanduse aines tundub rahatarkuse teema olevat kõige suuremal määral käsitletud. Antud aines käsitletakse teemasid nagu sissetulek ja toimetulek, tarbimine ja tarbimiskäitumine, laenud ja säästud, eraisiku eelarve. (Taani gümnaasiumi riiklik õppekava)

Islandi riiklikus gümnaasiumi õppekava juhendis on kirjas, et õpilase finantskirjaoskus on eelduseks sellele, et õpilane suudaks oma vajadusi hinnata praegu kui ka tulevikus. Lisaks on välja toodud, et ühiskonna tasandil on eraisiku rahandus väga oluline osa. Islandi riiklikus gümnaasiumi õppekava juhendis leiab rahatarkuse teemale viiteid ühe aine raames (Islandi gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. matemaatika – aine kompetentsides on kirjas, et õpilane omandab igapäeva elu rahaasjadega toimetulemise pädevuse.

Inglismaa riiklikus õppekavas leidis autor rahatarkuse õpetamise viiteid kahes aines (Inglismaa gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. ühiskonna õpetus - aitab anda õpilastele teadmisi, mis aitaksid õpilastel oma rahaga hästi toime tulla ja teha mõistlikke finantsotsuseid. Õppeaine eesmärk on tagada, et õpilased oleksid varustatud oskustega, mis võimaldavad neil igapäevaselt oma raha hallata ja tulevase rahalisi vajadusi planeerida. Õppekavas on ka välja toodud konkreetsed teemad

mida õpilastele tuleks õpetada - sissetulekud ja kulud, laenu ja võlad, kindlustus, säästud ja pensionid, finantstooted ja -teenused;

2. matemaatika – õpilane oskab kasutada formaalseid matemaatikateadmisi probleemide tõlgendamiseks ja lahendamiseks, sealhulgas finantsteemadel. Õpilane oskab lahendada protsentuaalse muutusega ülesandeid, sealhulgas arvutada intressi finantskontekstis. Õpilane peaks olema suuteline rakendama matemaatilisi teadmisi finantskontekstis. Õpilastele tuleb õpetada kuidas hinnata graafikuid ning graafikute all olevaid alasid (sh ruut- ja muud mittelineaarsed graafikud) ning tõlgendada tulemusi sellistel juhtudel nagu vahemaa-aja graafikud, kiiruse-aja graafikud ja graafikuid finantskontekstis. (Inglismaa gümnaasiumi õppekava)

Iirimaa riiklikus õppekavas tuvastas autor rahatarkuse seotud teemade õpetamist kolmes aines (Iirimaa gümnaasiumi riiklik õppekava):

1. kodumajandus – kodumajanduse aine üheks mooduliks on ressursside juhtimise ja tarbijakäitumise moodul. Selles moodulis omandab õpilane järgnevad teadmised – leibkond on üks finantsüksus majanduskeskonnas. Millised on leibkonna sissetulekud ja kulutused. Millised on kulutuste mustrid sõltuvalt sissetulekute tasemest. Millised on kulutused vajaduste ja millised soovide rahuldamiseks. Leibkonna ja isikliku eelarve koostamine selleks, et tagada rahaliste ressursside, sealhulgas krediidi efektiivset majandamist. Kodu soetamise aspektid – mis eeldused peavad olema täidetud selleks, et kodu soetada, soetamisega kaasnevad lepingulised tingimused ja kohustused. Erinevate makseviiside, sealhulgas olemasoleva raha kui ka krediidi valikukriteeriumid;
2. äriandus – aine eesmärgiks on õpetada nii ettevõtte kui leibkonna ressursside, sealhulgas finantside juhtimist. Läbitakse teemasid nagu rahavood, põhilised rahastamise allikad, rahastamise maksumus, laenu taotlemine ning arvelduskontod;
3. matemaatika – õpilane oskab lahendada probleeme, mis hõlmavad geomeetrisi jadasid, sealhulgas oskab näiteks tuletada kodulaenu tagasimakse valemit.

Tabel 4. Rahatarkust puudutavad ained Põhjamaade ning Inglismaa ja Iirimaa gümnaasiumi riiklikes õppekavades

RIIK	Ained mille raames rahatarkust käsitletakse	Kirjeldataud õpiväljundid
Soome	Võõrkeel; majandus; nõustamine	Õpilane oskab teha põhjendatud finantsotsuseid ning juhtida ja planeerida oma isiklikke rahaasju.
Rootsi	Ühiskonnaõpetus; matemaatika	Ei ole välja toodud.
Norra	Ühiskonnaõpetus; matemaatika	Õpilane suudab luua seoseid isiklike rahaasjade vahel ja mõtleb tagajärgedele, mis toob kaasa laenu võtmine ning krediitkaardi kasutamine.
Taani	Ühiskonnaõpetus; majandus	Ei ole välja toodud.
Island	Matemaatika	Õpilane oskab igapäeva elu rahaasjadega toime tulla.
Inglismaa	Ühiskonnaõpetus; matemaatika	Õpilane oskab igapäeva elu rahaasjadega toime tulla ning oma tuleviku rahalisi vajadusi planeerida.
Iirimaa	Kodumajandus, ärindus, matemaatika	Õpilane oskab koostada eelarvet, mõistab krediidi olemust ja maksumust.

Allikas: autori magistritöö, Soome, Rootsi, Norra, Taani, Islandi, Inglismaa ja Iirimaa gümnaasiumi taseme õppekavad

Ülevaatest nähtub, et antud riikide puhul on rahatarkuse teemad lõimitud erinevatesse ainekavadesse ja eraldi rahatarkuse ainet, kui sellist, ei õpetata. Kõige enam on rahatarkuse teemasid lõimitud ühiskonnaõpetuse, majanduse ja matemaatika ainetesse. Ainekavades on õpipädevused välja toodud väga üldsõnaliselt. Osade riikide puhul ei ole õpiväljundeid ainekavas välja toodud, seega autoril ei õnnestunud neid detailselt dokumenteerida. See aga ei pruugi tähenda, et praktikas õpiväljundeid ei eksisteeri.

1.3 Õpetajate nägemus rahatarkuse eakohastest õpiväljundidets ja õppemeetoditest

Rahandusministeeriumi tellimusel viis Civitta Eesti AS läbi 2020. aastal uuringu „Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides“. Uuringu mahukaima ja olulisema osana viidi sihtrühmadega läbi personaal- ja fookusgrupi intervjuud. Hoiakute, uskumuste ja käitumisega seonduvatest kitsaskohtadest toodi intervjuude käigus valdkonna ekspertidega välja, et inimesed ei ole motiveeritud pikaajalisi plaane tegema, rahaasju korraldama, laenukohte võrdlema, sest sellise käitumise tulemused ei avaldu kohe ja raske on näha ning hinnata pikaajalist mõju. Uuringu kokkuvõttes tuuakse välja, et rahatarkuse teemad ei ole õppekavades käsitletud süstemaatiliselt ning läbivalt kogu haridustee jooksul.

Üheks oluliseks kitsaskohaks rahatarkuse õpetamisel on valdkondade ülese visioonidokumendi ja pikaajalise tegevusplaani puudumine rahatarkuse süsteemseks õpetamiseks nii haridusasutustes kui ka elanikkonna hulgas laiemalt. Rahandusministeerium ning Haridus- ja Teadusministeerium koos partneritega on korraldanud mitmeid finantsalaseid üritusi ja tegevusi, kuid need on valdavalt olnud pigem majanduse ja ettevõtluse kui üksikisiku rahatarkuse suunitlusega. Olemasolevate tegevuste kohta puudub terviklik ülevaade, milliseid tegevusi ja kellele pakutakse. (Civitta, 2020)

Enamik intervjueritud koolide juhtkonna liikmetest ja õpetajatest eraldi rahatarkuse ainekava loomist ei pooldanud, kuid paaril korral toodi õpetajate poolt ettepanekuna välja gümnaasiumi jaoks rahatarkuse valikkursuse loomist. Läbivalt leidsid koolijuhid ja õpetajad, et rahatarkuse teemasid tuleks õppekavadesse konkreetsemalt sisse kirjutada ja erinevates ainekavades, kus teemat praegu ei sisaldu, süsteemsemalt lõimida. Uuringus osalenud selgitasid, et rahatarkuse lõimist on võimalik teha vähemal või rohkemal määral pea kõikides ainetes; eriti toodi välja selliseid aineid nagu eesti keel ja kirjandus, keemia, füüsika, käsitöö. Intervjuudes rõhutati ka seda, et rahatarkus peaks õppekavades olema seotud erinevatesse õppeainetesse kogu haridustee vältel ning juba algkoolist alates. Kuigi õpetajad enamjaolt pooldasid lõimimist, kõlas selle sihtrühma poolt tugevalt ka mure õppekavade liigse paisumise osas. Õpetajate hinnangul on keeruline praegustesse õppekavadesse midagi lihtsalt juurde lisada, sest kõikide teemade käsitlemiseks ei jagu aega ning õppekavasid muutes peaks sellega kindlasti arvestama. Aja nappus kõlas õpetajate poolt rahatarkuse teemade vähese ja pinnapealse käsitlemise ühe peamise põhjusena. Seega peaks intervjueritavate arvamuse kohaselt igasugune lõimimise soodustamine olema läbimõeldud ning realiseeruma ainekavades viisil, mis võimaldab õpet läbi viia ilma õpetajate ning õpilaste koormust suurendamata. (Civitta, 2020)

Õpetajate sõnul võtavad õpilased teemasid lihtsamini omaks, kui need on seotud nende endi eluga ja pelgalt loengu vormis mõistete õpetamist väga tulemuslikuks ei peeta. Eluliste näidete integreerimine rahatarkuse käsitlemisel paneb õpetajate sõnul noored inimesed nende asjade peale sügavamalt mõtlema ja seeläbi kinnistuvad teemad paremini. Veel toodi efektiivsete tundides kasutatavate meetoditena välja erinevaid mängu, näiteks Monopol ja Cashflow. Samas nentisid õpetajad, et kuigi praktilised ja mängulised tegevused on kõige tulemuslikumad, on need ka aeganõudvad ning seetõttu on neid tihti peale keeruline rakendada. Liskas peeti efektiivseks õppemeetodiks isikliku eelarve koostamist, palgaga seotud arvutuste tegemist, õpilasfirma loomist, ettevõtete külastusi ning väliste lektorite ettekandeid. (Civitta, 2020)

Selleks, et välja selgitada eakohased rahatarkuse õpiväljundid, tellisid Rahandusministeerium ja Haridusministeerium 2022. aasta suvel projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“. Projekti viivad läbi Tallinna Ülikooli ja TalTechi õppejõud (edaspidi töörühm) ning projekti läbiviimine kestab juuli 2022 kuni juuni 2023. Projekti kaasautor Tõnn Talpsepp, TalTech majandusteaduskonna majandusanalüüsi ja rahanduse instituudi vanemteadur, viis selle aasta alguses Rocca al Mare koolis läbi fookusgrupi poolstruktureeritud intervjuu. Fookusgrupi intervjuu läbiviimiseks valiti Rocca al Mare kool kuna Talpsepp annab Rocca al Mare koolis rahatarkuse aine valikkursust. Seega oli ligipääs õpetajatele lihtsustatud. Intervjuul osalesid matemaatika, tehnoloogia, majanduse, ühiskonnaõpetuse, eesti keele, saksa keele ja inglise keele ainete õpetajad. Õpetajatele jagati küsimustik, kus oli välja pakutud 26 rahatarkusega seonduvat õpiväljundit. Välja pakutud õpiväljundid on tuletatud OECD/INFE täiskasvanute finantspädevuse raamistikust. Need põhinevad Põhjamaade õppekavades ning õppekirjanduses käsitletud teemadele. Välja pakutud õpiväljundid puudutavad otseselt või kaudsemalt olulisemaid finantspädevuse kompetentsivaldkondi. Intervjuu eesmärgiks oli välja selgitada õpetajate kogemuse põhjal välja pakutud õpiväljundite eakohasus ning õppekavasse sobivus ja õpetamise teostatavus. Lisaks küsiti iga pädevuse kohta, kas see on õpetajate arvates rahatarkuse aspektist oluline, millises õppeaines saaks vastavat rahatarkuse teemat õpetada ning kas seda praegu õpetatakse mõne teise aine raames.

Tõdeti, et rahatarkuse teema oma ainesse sissetoomine sõltub väga palju õpetajast endast. Teemast huvitatud õpetajad, kellel on teadmised ja oskused, toovad rahatarkuse teemad oma ainesse sisse aga ülejäänud õpetajad ei ole seda motiveeritud tegema. Viimastel aastatel on iga aasta aina enam õpilasti, kes tahavad oma uurimistööd kirjutada just rahateemadel. See arvamus ühtib ka Civitta AS anlüüsis väljatoodud arvamusega, et rahatarkuse teema sisse toomine oma ainesse sõltub väga suurel määral õpetaja enda motivatsioonist (Civitta, 2020). Rahateemadest huvitatud õpilasi on palju ja lisandub aasta aastalt juurde aga puudust on kompetentsetest juhendajatest, kes oskaks õpilasi rahateemadega seotud uurimistöös juhendada ja toetada. Viiendik 11.klassi õpilastest teevad uurimistöö asemel õpilasfirma, mis omakorda näitab õpilaste huvi teema vastu. Efektiivsete rahatarkuse omandamise meetoditena toodi Civitta (2020) analüüsi intervjuudes välja ka õpilasfirmade loomist.

26st välja pakutud pädevusest arvasid õpetajad üksmeelselt eakohaseks olevat kas täielikult või osaliselt 13 pädevust. Need pädevused on välja toodud tabelis 5. Sellist pädevust, mida kõik

õpetajad oleks arvanud mitte eakohaseks olevat, ei olnud. Õppeained, mille raames oleks teostatav välja pakutud rahatarkuse õpiväljundeid saavutama, olid ühiskonnaõpetus, matemaatika, majandus, keeled ja ka rahatarkuse eraldiseisev õppeaine. Väljapakutud pädevused ja nendega seotud teemad jõuavad hetkel erinevatesse ainetesse väga vaevu sisse. Sellisel tasemel õpiväljundite saavutamine teistes ainetes on väga keeruline. Õpetajad olid üksmeelel ka selle osas, et ühes aines kindlasti kõiki rahatarkuse aspekte läbi töötada ei ole reaalne. Lisaks tõi ühiskonnaõpetuse õpetaja välja, et praeguse õppekava järgi on ühiskonnaõpetuses kõik teemad käsitletud ühiskonna, mitte üksikisiku tasandil. Teatud teemasid on õpilastel raske aduda, sest teemad jäävad neile abstraktseks kuna teemasid võetakse läbi üldistatuna. Rahatarkuse kohapealt on õpetaja arvamusel, et kõigepealt peaks kindlasti olema lähenemine üksikisiku tasandil, et õpilastel tekiks arusaam ning isiklikud seosed ja alles siis võiks liikuda üldisema suunas. Rahatarkuse teemade ära jagamine erinevate ainete vahel, ehk lõimimine erinevate ainetega aitaks aineõpetajate vahel koormust jagada. Praegu tehakse sellist lõimist väga harva. Nõudlus ja vajadus rahatarkuse õpetamise järgi on suur. Rõhutatakse ka vajadust teha koostööd koduga. Oldi ka arvamusel, et gümnaasiumi astmes võiks tulevikus olla rahatarkuse aine kohustuslik.

Tabel 5. Rahatarkuse eakohased pädevused

Pädevuse kirjeldus
Oskab eristada rahalist väärtust emotsionaalsetest jt väärtustest
Mõistab finantsplaneerimise ning säästmise olulisust
Oskab teha põhjendatud valikuid tarbimise ja säästmise vahel, osates leida alternatiive kallimatele
Oskab diskuteerida eluaseme üürimise ja ostmise eeliste ja puuduste üle
Oskab seada lühi- ja pikaajalisi finantseesmärke
Analüüsib oma sissetulekuid ja väljaminekuid ning rahalist seisu ja oskab koostada isiklikku eelarvet ja bilanssi
Oskab seada konkreetseid säästmiseesmärke ja kavandada säästmist, sh rahaline puhver hädaolukordadeks
Saab aru erinevatest pangateenustest ja oskab hinnata nende rolli rahaasjade korraldamisel
Oskab vastutustundlikult laenu võtta, arvestades laenu kogumaksumust ja tagasimaksume tõenäosust
Oskab valida laenutooteid, kasutades sobivaid võrdlusvahendeid, arvestades intressimäära, inflatsioonimäära, kogumaksumust ja paindlikkust ning korrapäraste tagasimaksete suurust
Oskab selgitada, mida tähendab investeerimine ja diskuteerida selle eeliste ja puuduste üle
Saab aru, mis on liitintress ja oskab kirjeldada selle rolli investeerimisel
Saab aru ja oskab kirjeldada, millised eeldused peaksid investeerimisega alustamiseks olema täidetud

Allikas: „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ fookusgrupi interjuu Rocca al Mare kooliõpetajatega

2021. aastal avaldatud teadusartiklis tõdeti, et puudub ühine arusaam finantspädevuse ehk rahatarkuse tähendusest ja selle raamistikust (Aarna et al., 2021). Seega puuduvad ka ühtselt kokku lepitud rahatarkuse õpiväljundid. Aarna, Riitsalu ja Venesaar (2021) pakuvad välja

finantspädevuse raamistiku täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa koos näidetega õpiväljunditest ja tegevusnäitajaist. Autorid pakuvad välja kolm taset:

- 1) praeguse elatustaseme säilitamine;
- 2) soovitud elustiili saavutamine;
- 3) rahalise vabaduseni jõudmine.

Elatustaseme säilitamise puhul on pädevusena toodud eelarve pidamise ning protsentarvutuse oskus, lisaks arusaamine inflatsioonist. Soovitud elustiili puhul on lisaks eelmainitule pädevusena välja toodud laenude, hoiuste, investeerimisviiside, kindlustuste mõistmine ning oskus neid omavahel võrrelda. Liitintressi olemuse mõistmine ning oskus seda arvutada. Lisaks raha tuleviku- ja olevikuväärtuse eristamine ja endale sobiva investeerimisviisi valimine. Selleks, et saavutada rahalist vabadust pakuvad autorid välja pädevused nagu oskus arvestada ootamatute sündmuste ja muutustega rahaasjus, oskus arvutada investeringute oleviku- ja tulevikuväärtust, keerukamate investeerimisviiside ja -teenuste tundmist ja oskust analüüsida nende riske ja tulusust. Tasemete pädevusvaldkonnad, motivatsioon ja kindlus, teadmised ja oskused, hoiakud ja käitumine on toodud Lisas 1. (Aarna et al., 2021) Sarnaselt OECD lähenemisele, defineerivad autorid pädevust kui kooslust teamistest, oskustest, hoiakutest ja käitumisest.

OECD on avaldanud mitmeid juhenddokumente ja suuniseid rahatarkuse paremaks ja selgemaks edendamiseks. 2005. aastal avaldatud OECD juhenddokumendi kohaselt peaksid finantsharidusprogrammid keskenduma esmatähtsatele teemadele, mis olenevalt riiklikust olukorrast võiksid hõlmata olulisi eraisiku finantside planeerimise aspekte, nagu säästud, laenude haldamine või kindlustus. Oluline on ka tulevaste pensionäride teadlikkuse tõstmine oma pensioni piisavusest tulevikus ning inimesi peaks julgustama võtma samme selle suunas, et nad ise kindlustaksid, et nende pension saab olema piisav oma elatustaseme hoidmiseks. Finantsharidusprogrammid peaksid olema kavandatud nii, et need vastaksid nende sihtrühma vajadustele ja finantskirjaoskuse tasemele ning kajastaksid seda, kuidas nende sihtrühm eelistab finantsteavet saada. Finantsharidust tuleks käsitleda kui kogu elu kestvat, pidevat ja jätkuvat protsessi, eelkõige selleks, et võtta arvesse turgude keerukuse suurenemist, erinevatel eluetappidel erinevaid vajadusi ja järjest keerukamat teavet. (OECD, 2005)

OECD (2013) juhendis on kirjas, et kui rahatarkuse teemasid õpetada muude ainete raames, siis on oluline eraldi välja tuua antud aine õpiväljundid ning rahatarkusega seotud õpiväljundid, mida

antud aine raames õpiti. Lisaks peaks rahatarkuse õpiväljundid olema seotud üldise riikliku õppekava eesmärkidega aga ka konkreetse aine õpiväljunditega. OECD juhendi kohaselt on soovitatav hinnata nii õpilase teadmisi, arusaamist kui ka oskusi. Hindamisel on soovitatud kasutada reaalelu kontekstis probleemi lahendamisele suunatud ülesandeid kuna see annab õpilasele parima võimaluse oma kompetentsi demonstreerida. (OECD/INFE, 2013)

OECD ja INFE töötasid 2022. aastal välja täiskasvanuade finantspädevuse raamistiku. Raamistik sisaldab 564 pädevust, mis on seotud erinevate rahatarkuse sisuvaldkondadega. Sisuvaldkondi on neli – raha ja tehingud, rahaasjade planeerimine ja haldamine, risk ja tootlus, finantsmaastik. Sisuvaldkonnad on jagatud teemadeks ning teemaks omakorda allteemadeks. Raamistik loodi selleks, et toetada riikide rahatarkuse strateegiate juurutamist, arengut ja uuendamist. Lisaks on raamistiku mõtte toetada rahatarkuse programmide kavandamist ning õppematerjalide ja vahendite väljatöötamist. Samuti aitab raamistik lihtsustada ja ühtlustada rahatarkuse hindamist. (OECD, 2022)

1.4 Empiirilised uurimused rahatarkuse omandamisega seotud faktoritest

Rahatarkuse õpetamise ja õppimise lõppeesmärgiks võiks pidada seda, et inimesel mitte ei oleks ainult teoreetilised teadmised vaid, et omandatud teadmisi rakendataks igapäeva elu praktikas. Teoreetilistest teadmistest ei ole väga suurt kasu, kui neid ei kasutata praktikas. Lisaks puudub praktiline väärtus õigete hoiakute ja teadmiste olemasolul, kui need käitumises ei väljendu. Inimesel peaks läbi omandatud teadmiste välja kujunema positiivsed hoiakud ning harjumused, mida ta praktiseerib järjepidevalt oma igapäeva elus. Hoiakute ja käitumuslike harjumuste muutumine on mõjurid, miks rahatarkuse teadlikkuse tõstmine on aeglane protsess. Autor annab ülevaate empiirilistest uurimustest, mis käistlevad nii rahatarkuse omandamise järelmõjusid kui ka tõhusaid viise kuidas rahatarkust kõige tulemuslikumalt omandada.

Arvestatav hulk empiirilisi uuringuid näitavad, et inimesed, kes on kokku puutunud finantsharidusega, säästavad ning planeerivad pensioni suurema tõenäosusega kui need kes ei ole kokku puutunud finantsharidusega. Hastings et al. (2013) seostavad madalat finantskirjaoskuse taset negatiivse krediidikäitumisega, nagu võlgade kuhjumine, kallite laenude võtmine, hüpoteegilepingute rikkumine ja kodu sundmüük. 2001. aastal läbiviidud uuringus leiti, et rahatarkuse omandamine koolis tõstab inimeste säästumäära ning rikkuse kogunemist

täiskasvanu eas (Bernheim et al., 2001). Hilgert et al. (2003) dokumenteerisid tugeva seose finantstadmiste ja tõenäosuse positiivsete finantstavade juurdumise vahel: arvete õigeaegne tasumine, kulude jälgimine, eelarve koostamine, krediitkaardi arvete tasumine täies mahus iga kuu, säästes igast palgast, hoides hädaabifondi, hajutades investeringuid ja seades rahalisi eesmärke. 2012. aastal läbiviidud uuringus jõuti järeldusele, et finantskirjaoskuse omandamine suurendab tõenäosust, et inimene hakkab panustama varakult oma pensionisäästusesse. Samuti leiti ka seda, et eraisikud, ettevõtted ja valitsus saavad tõsta inimeste heaolu ja rikkust investeerides rahatarkuse õpetamisse ja õppimisse (Behrman et al., 2012). Ameerika Ühendriikides uuriti rahatarkuse õpetamise mõju keskkooli õpilastele. Uuringu tulemusena selgus, et rahatarkuse õpetamine mõjutas oluliselt ning positiivselt õpilaste rahatarkuse alased teadmisi (Walstad et al., 2010). Hiinas läbi viidud uuring näitab seda, et rahatarkuse omandamisel on inimese finantskäitumisele nii pikaajaline kui dünaamiline mõju (Xu et al., 2022). Kaiser et al., (2020) metaanalüüs kinnitab seda, et finantshariduse programmidel on positiivne põhjuslik seos finantstadmiste ja finantskäitumise vahel.

Hollandis viidi läbi rahatarkuse programm SaveWise, mis oli suunatud 15 aastastele õpilastele. Programm kestis 8 nädalat, üks 50 minutiline tund nädalas. SaveWise keskendus pädevustele „vastutustundlik raha kulutamine – valikute tegemine“ ning „tulevikusoovide ja asjaoludega arvestamine – säästmine ja planeerimine“ (Amagir et al., 2019). Need pädevused on sarnased PISA poolt välja töötatud finantsraamistiku sisuvaldkonnale nagu „rahaasjade planeerimine ja juhtimine“ (OECD/PISA, 2020). SaveWise programmi tulemused näitasid, et õpilaste finantstadmised suurenesid. Samuti kasvas õpilaste initsiatiivikus vähem kulutada, rohkem säästa ning teenida. Kuigi pikaajalisi mõjusid ei tuvastatud. Ameerika Ühendriikides viidi 2016. aastal läbi uurimus, mille tulemusel püüti leida, kas ja millist mõju avaldavad matemaatika-, finants- ja majandusharidus inimeste laenukäitumisele. Uuringu tulemused näitasid, et matemaatika- ja finantsharidus toovad kaasa finantstulemuste paranemise, eelkõige vähenes laenude mitte tagasimaksmine. Lisaks näitasid uuringu tulemused, et inimesed, kes on saanud matemaatika- ja finantsharidust, eelistavad õppelaenu tarbimislaenule. Majandusharidus seevastu suurendab nii laenude võtmise tõenäosust kui ka tagasimakseraskuste suurenemise tõenäosust. (Brown et al., 2016)

Viimastel aastatel finantskäitumist käsitlevad uuringud näitavad, et eriti raske on ennustada ja muuta inimeste käitumist finantsküsimumustes. Isegi piisava teabega ja pärast korraliku hariduse saamist puuduvad selged tõendid selle kohta, et üksikisikud oleksid finantsküsimumustes rohkem

kursis ja mis veelgi olulisem, et nad tegutseksid vastutustundlikumalt. Suurimad takistused näivad olevat seotud psühholoogiliste harjumustega, kultuuriga, perekonnaga ning samuti sotsiaalse ja majandusliku taustaga. Selline tegurite kombinatsioon, mida ei ole lihtne ümber harjutada tihti põhjustab lühinägelikkust ja edasilükkamist. (INFE/OECD 2009)

Koolipõhist finantsharidust hindavad uurimused on näidanud, et need programmid võivad parandada noorukite finantsteadmisi (Iterbeke et al., 2019, Kalmi, 2018). Samas Fernandes, Lych ja Netemeyer viisid 2014. aastal läbi metaanalüüsi rahatarkuse seosest finantskäitumisega, mis hõlmas 201 varasemat uuringut. Nad leidsid, et rahatarkuse suurendamine selgitab ainult 0,1% uuritud finantskäitumise erinevusest, kusjuures madala sissetulekuga valimites on mõju nõrgem. Nagu muu hariduse, ka rahatarkuse mõju aja jooksul langeb. Isegi kui õppimistundide arv on kõrge, on käitumisele tühine mõju 20 kuud või rohkem pärast selle õppimist (Fernandes et al., 2014).

Siiski tuleb ka arvestada sellega, et rahatarkuse õpetamisega kaasnevad tõenäoliselt positiivsed muutused inimeste finantskäitumises, kuid õpitu juurutamine igapäeva ellu võib olla aega nõudev, keeruline ja väljakutsete rohke protsess. On läbi viidud mitmeid uuringuid, mis viitavad sellele, et kogemuspõhine õpe on õppevorm läbi mille on rahatarkuse õpetamine kõige tulemuslikum. Rahatarkuse õpetamisel on oluline, see et õpetaja ei annaks õpilasele edasi ainult teoreetilisi teadmisi vaid, et õpilasel tekiks isiklik seos õpituga, et ta mõistaks põhjus-tagajärg seoseid ning et ta saaks seda siduda oma enda igapäeva eluga. Kogemuspõhine lähenemine tundub finantsotsuste tegemise olemust arvestades eriti sobiv finantshariduse jaoks (Johnson et al., 2007). Selleks, et suurendada käitumise muutumise tõenäosust tuleks finantsharidus võimalikult palju siduda konkreetsete tegevustega (OECD, 2013). Ka 2018. aastal koostatud kirjanduse ülevaade kinnitab, et just praktilised tegevused näivad olevat tõhus finantshariduse pedagoogika (Amagir et al., 2018). Indias läbiviidud uuring kinnitab samuti, et ainult traditsioonilisel klassiruumis põhineval finantsharidusel on piiratud võime mõjutada pikaajalist finantskäitumist, kuid isikupärastatud ja motiveerivamate täienduste lisamine võib pikaajalist finantskäitumist positiivselt mõjutada (Carpena et al., 2017).

Rahatarkuse õpetamise keerukusele viitab ka huvitav järeldus, mis tehti PISA 2018 aasta finantskirjaoskuse uuringu raames. Nimelt õpilased kes olid viimase 12 kuu jooksul kasutanud koolis spetsiifilisi raha seotud õpikuid, said testis madalama tulemuse kui need kes olid mõne muu aine raames õppinud rahaga seonduvat (OECD, 2020). Oluline aspekt rahatarkuse

õpetamise juures on ka see, et õpetajad tunneksid end ettevalmistunult ja kindlalt rahatarkust õpetades. 2020. aastal Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringus jõuti järeldusele, et õpetajate ettevalmistus on võtmetähtsusega. Õpetajate ettevalmistus peab olema hästi organiseeritud ning rahastatud selleks, et rahatarkuse programmide rakenadmine koolis oleks edukas (Urban et al., 2020). Hästi kavandatud õpetajakoolitus võib mõjutada inimeste uskumusi endast kui õpetajast ning koolitatud õpetajad on rahul ja tunnevad end valmis õpetama (Baron-Donovan et al., 2005). Rahatarkuse õpetamisele peaks seega lähenema loovalt ning seda peab siduma reaalse eluga, et õpilastel tekiks koolis õpituga elulised seosed ja seeläbi õpitu kinnistuks paremini ning kanduks üle igapäeva ellu.

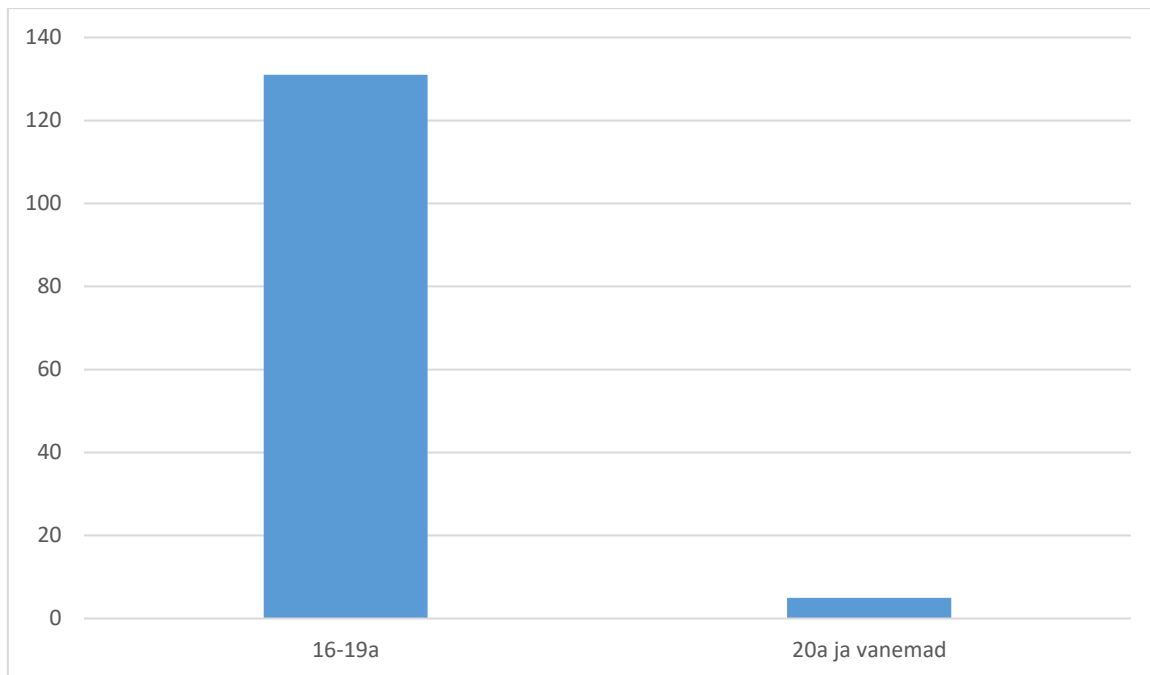
2. VALIM JA METOODIKA

Käesolevas peatükis annab autor ülevaate magistritöös kasutatavast metoodikast ja valimist. Esmalt kirjeldab autor populatsiooni, kust pärineb valim ja seejärel annab ülevaate ankeetküsitlusest ning kogutud andmetest.

2.1. Valimi kirjeldus

Autor viis antud magistritöö tarbeks ajavahemikul veebruar 2023 – aprill 2023 läbi ankeetküsitluse „Rahatarkuse õpiväljundid ja efektiivsed õppemeetodid“. Küsitluse koostas autor surveyplanet.com veebirakenduses. Antud rakenduse valis autor kuna see on tasuta ning tundub autorile kõige loogilisemalt üles ehitatud. Ankeetküsitlusele vastasid õpilased Saue Riigigümnaasiumist, Mustamäe Gümnaasiumist ja Tabasalu Riigigümnaasiumist. Lisaks vastasid ankeetküsitlusele õpilased erinevatest Eesti koolidest, kus viiakse läbi finantskirjaoskuse kursust mida pakub Finantskirjaoskus OÜ. Ankeetküsitlusele vastas kokku 136 õpilast vanuses 16 kuni 20. Mustamäe Gümnaasiumist laekus 38 vastust, Tabasalu Riigigümnaasiumist laekus 32 vastust, finantskirjaoskuse kursuse kaudu laekus 36 vastust ning Saue Riigigümnaasiumist laekus 30 vastust. Ankeetküsitluse saatis autor kooliti erinevalt. Mustamäe Gümnaasiumi puhul saatis autor küsitluse õppejuhile, kes saatis selle edasi gümnaasiumi õpilastele, Tabasalu Riigigümnaasiumis sai autor kontakti aineõpetajaga, kes oma tunni raames saatis küsitluse täitmiseks. Finantskirjaoskuse kursuse puhul saatis autor küsitluse kursuse õppekorraldusjuhile, kes omakorda saatis küsitluse õpilastele, kes hetkel kursusel osalesid. Saue Riigigümnaasiumis sai autor kontakti 12nda klassi klassijuhatajaga, kes saatis küsitluse vastamiseks oma klassi õpilastele. Valim moodustus seega mugavusvalimina koolidest, kus autor sai kontakti kooli personaliga. 2022/2023 õppeaastal õpib gümnaasiumis Eesti hariduse infosüsteemi andmetel 25 152 õpilast. Saadud valimi suurus on 136 õpilast, seega on küsitlustulemuste laiendamisel kogu gümnaasiumi õpilaste populatsioonile maksimaalne valimiviga 95% usaldusnivool +/- 8,4%.

136 vastajast 131 olid vanusevahemikus 16-19 aastast ja 5 olid 20 aastased või vanemad. Gümnaasiumis õpib enamik vastajatest, ehk 134, mis moodustab 98% kogu valimist. Kutsekoolis õpib 2 vastanut.

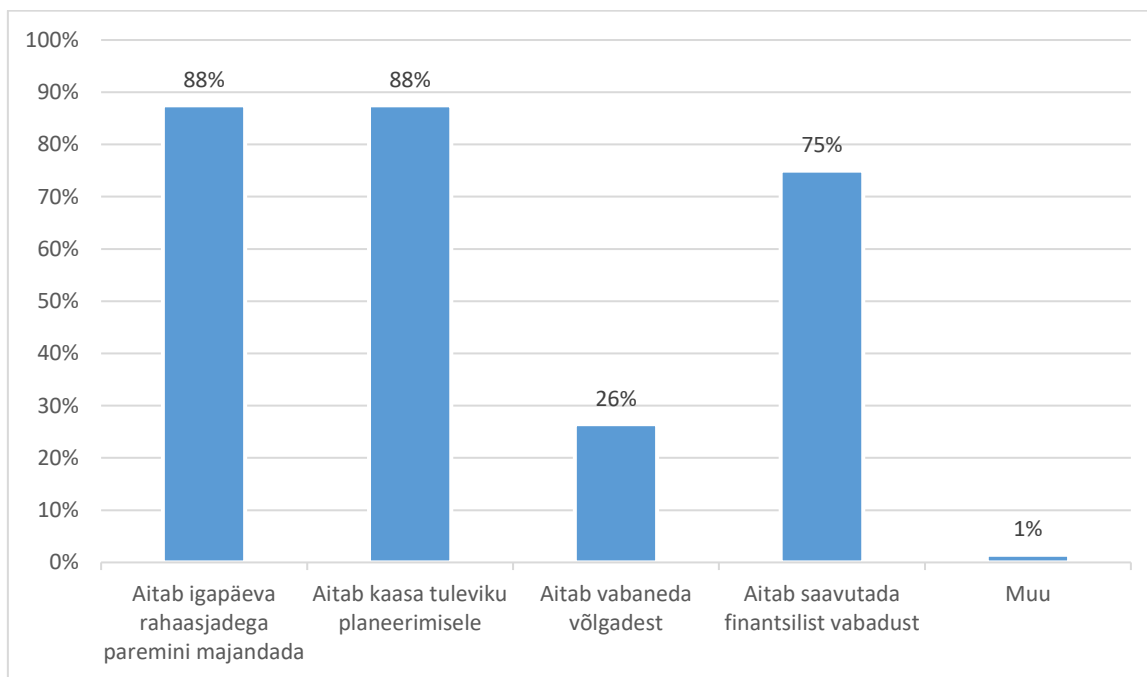
Joonis 1. Vastanute vanusevahemik

Allikas: autori magistritöö

2.2. Küsitluse ülesehitus ja ülevaade tulemustest

Autor jagas küsitluse kaheks sisuliseks osaks – esimese osa küsimused puudutavad rahatarkuse õppimist – mis teemad on õpilastele huvitavad ning millised õppemeetodid neid enim kõnetavad. Esimeses osas on kaheksa küsimust. Kõik esimeses osas olevad küsimused koostas autor ise põhinedes antud töö sissejuhatuses formuleeritud küsimusele – „Millised on huvipakkuvad rahatarkuse teemad gümnaasistidele endile ning sellest tulenevalt kuidas neile rahatarkust õpetada koolis, nii et see neid ka huvitaks?“. Teises osas on üheksa küsimust. Teises osas andsid vastajad hinnangu oma rahatarkusele ning vastasid küsimustele mis puudutavad hoiakuid raha suhtes. Nendest üheksast küsimusest kolm (küsimused nr 10, 11, 17) baseeruvad OECD/INFE (2011) finantskirjaoskuse mõõtmise põhiküsimustikule, mis on loodud rahvusvaheliselt võrreldava finantskirjaoskuse uuringu läbiviimiseks. Ülejäänud teise osa küsimused koostas autor ise põhinedes antud töö sissejuhatuses formuleeritud küsimusele – „Milline on gümnaasistide hinnang enda rahatarkuse pädevustele?“. Kokku on küsitluses 17 sisulist küsimust, millest kolm küsimust on avatud vastusega. Lisaks on sissejuhatuses 2 küsimust vanuse ning kooli astme kohta. Küsitlus on toodud lisa 2.

Küsitluse esimese osa vastustele tuginedes võib väita, et rahatarkuse omandamine on gümnaasiumi õpilastele oluline teema. 49% vastanutest on rahatarkuse õppimisest väga huvitatud, 38% on huvitatud ning 13% ei ole eriti või siis üldse huvitatud. 88% vastanutest leiab, et rahatarkuse omandamine aitab nii igapäeva rahaasjadega paremini majandada kui ka planeerida tulevikku. 75% leiab, et rahatarkuse omandamine aitab saavutada finantsilist vabadust. Alla kolmandiku jaoks, so 26% aitaks rahatarkuse omandamine vabaneda võlgadest.

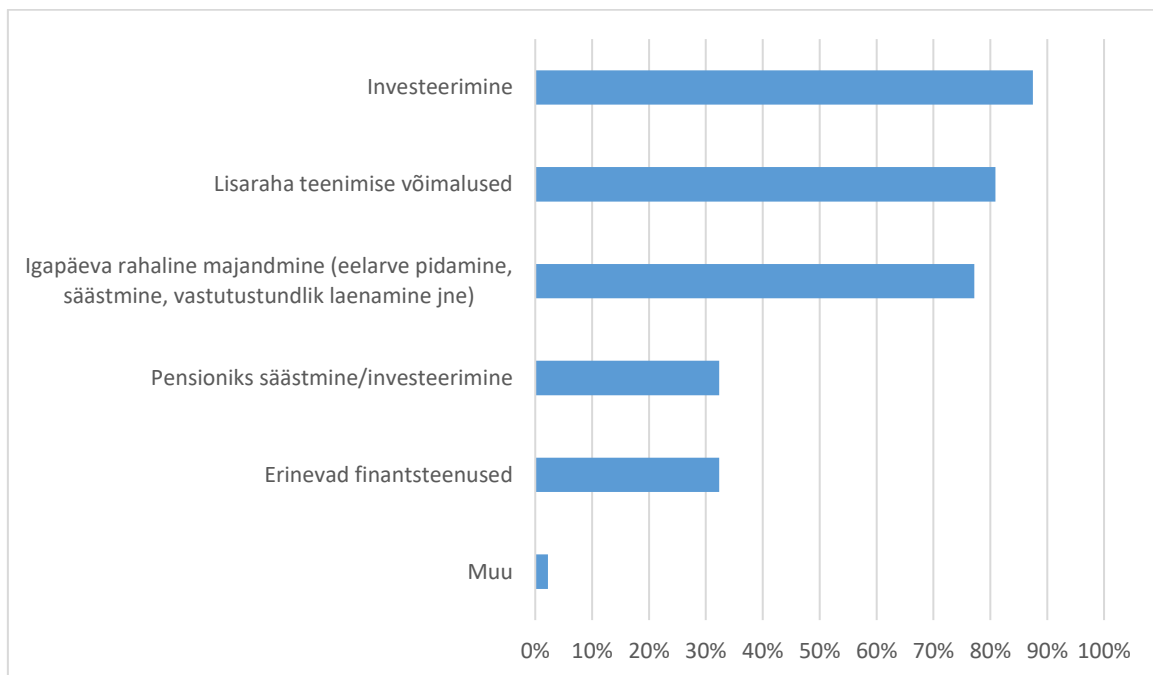
Joonis 2. Miks on rahatarkuse omandamine õpilastele oluline

Allikas: autori magistritöö

Rahatarkust on omandanud 70% vastanutest vanematelt. Ise õppinud raamatutest ning internetist on 64% vastanutest. Koolis õpetajalt või sõpradelt on omandanud vastavalt 40% ning 36% vastanutest. Vanematelt ning õpetajatelt rahatarkuse omandamise protsent küsitlusele vastanute hulgas on oluliselt madalam kui OECD riikide keskmine. Tuginedes PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringule omandavad 89% noortest rahatarkust vanematelt ning 50% õpetajatelt (OECD, 2020). Seega vahe on vastavalt 22 protsendipunkti ja 12 protsendipunkti.

Küsimusele „Millised on kõige huvipakkuvad teemad?“ vastustele tuginedes, tuleb välja, et noortel on eelkõige soov õppida investeerimisega seonduvat ning lisaraha teenimise võimaluste kohta (joonis 3). Suur huvi on ka igapäevase rahalise majandamise vastu, mis muuhulgas tähendab ka oma eelarve koostamist, selle täitmist ning säästmist.

Kõige kokkuvõtlikumalt kirjeldab vastust küsimusele „Mida sooviksid rahatarkuse aines õppida?“ ühe vastaja vastus: „Eelkõige kuidas juba keskkooli eas rahaga toime tulla, et keskkooli lõpetades oskaks juba õigemaid ja targemaid valikuid teha, kuna üldiselt asutakse siis iseseisvalt elama. Sooviksin õppida kuidas ja millal alustada investeerimist. Sooviksin aru saada korteri üürimise ja ostmise vahest, kumb on millisel hetkel mõistlikum. Sooviksin teada erinevatest viisidest, kuidas raha teha, mitte ainult 8-5 tööl käimisest. Sooviksin teada erinevatest pankadest lähemalt, kas neil on üldse vahet ning kas on vahet millise panga klient ma olen. Sooviksin kuulata erinevate inimeste kogemuslugusid, milliseid rahaga seotud vigu nemad noorelt teinud on, mida on ka teistel võimalik teha ning kuidas neid vältida. Sooviksin teada kuidas maksta arveid.“ Kõige vähem huvipakkuvad teemad on pensioniks säästmine/investeerimine ning erinevad finantsteenused.

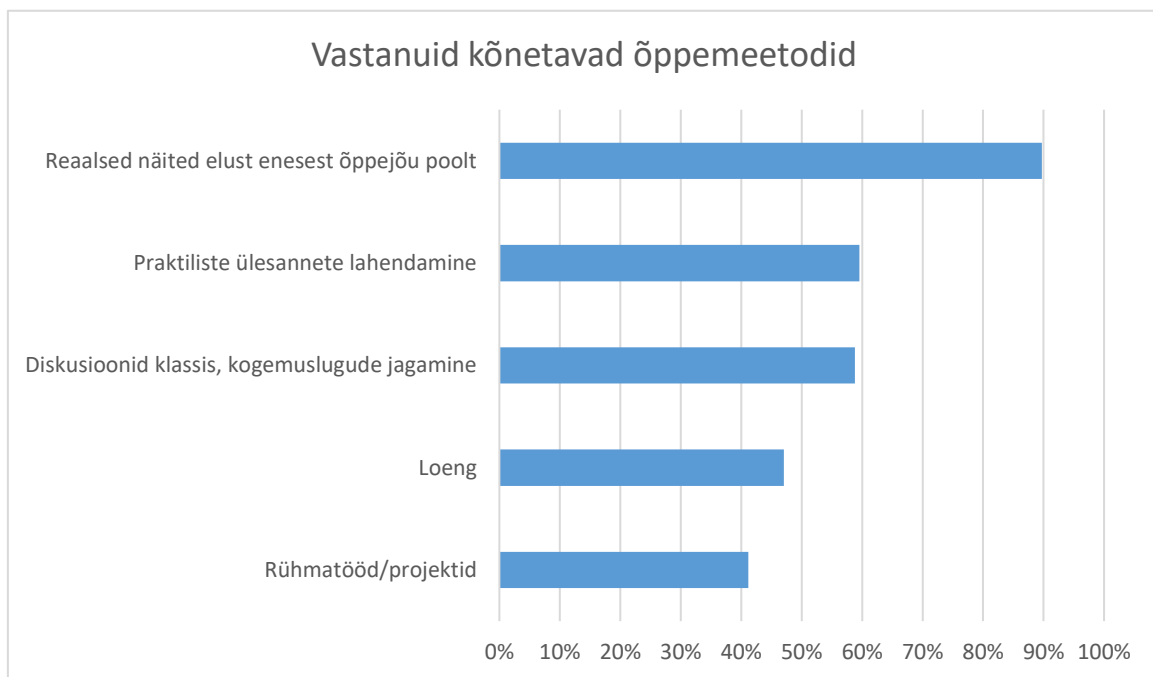

Joonis 3. Õpilastele huvi pakkuvad teemad

Allikas: autori magistritöö

Õppemeetoditest enim kõnetab õpilasi näited elust enesest õppejõud poolt, üle poolte vastanutest leiab ka, et praktiliste ülesannete lahendamine ning diskussioonid nii õpetaja kui ka kaasõpilastega ning kogemuslugude jagamine on head viisid kuidas rahatarkust omandada. Kõige vähem kõnetab vastanuid loengud ning rühmatööd/projektid. Rühmatööde ja projektide madal populaarsus õpilaste hulgas võib olla põhjustatud sellest, et ei tunta end mugavalt teistega

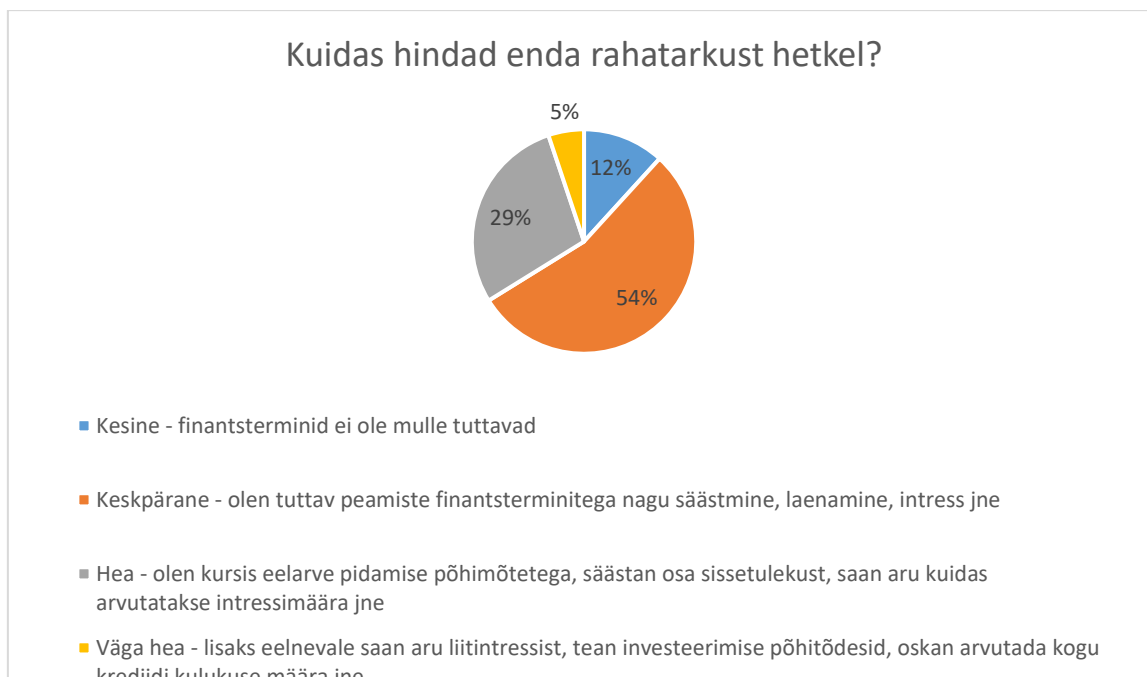
rahateemadel rääkides. Ühe vastaja tsitaat avatud küsimusele „Miks kõnetab Sind just eelvalitud õppemeetod(id)?“: „Ei meeldi praktilised ülesanded ega rühmatööd, sest ei tunne ennast mugavalt teistega koos oma rahalistest teadmistest rääkides.“ Erinevalt rühmatöödest, kus eeldatakse kõikide rühmaliikmete võrdset panust, on diskussioonide puhul teemast huvitatud õpilastel võimalik kuulata kuid nad ei pea ilmtingimata vestlusest osa võtma. Kahe vastaja tsitaadid eelistatud õppemeetodi põhjendusega: „Mulle meeldib kaasõpilaste ning õpetajatega diskuteerida, eriti siis, kui õpetaja väga osavalt suunab küsimustega mõtlema asja tuuma üle.“ „Tuim teooria kuulamine ei jäta alati sügavalt asju meelde. Tehes praktilisi ülesandeid saan paremini aru, millest täpselt jutt on ning jääb mällu rohkem, kuidas millegagi hakkama saada. Kuulates kogemuslugusid tekib rääkijaga suurem samastumine, sest saad aru et teemad on reaalsed ning neid teadmisi läheb päriselt vaja. Eks loenguid tuleb ka aegajalt siiski pidada, kuid senisest suurem rõhk võiks olla muudel meetoditel.“

Joonis 4. Õpilasi kõnetavad õppemeetodid

Allikas: autori magistritöö

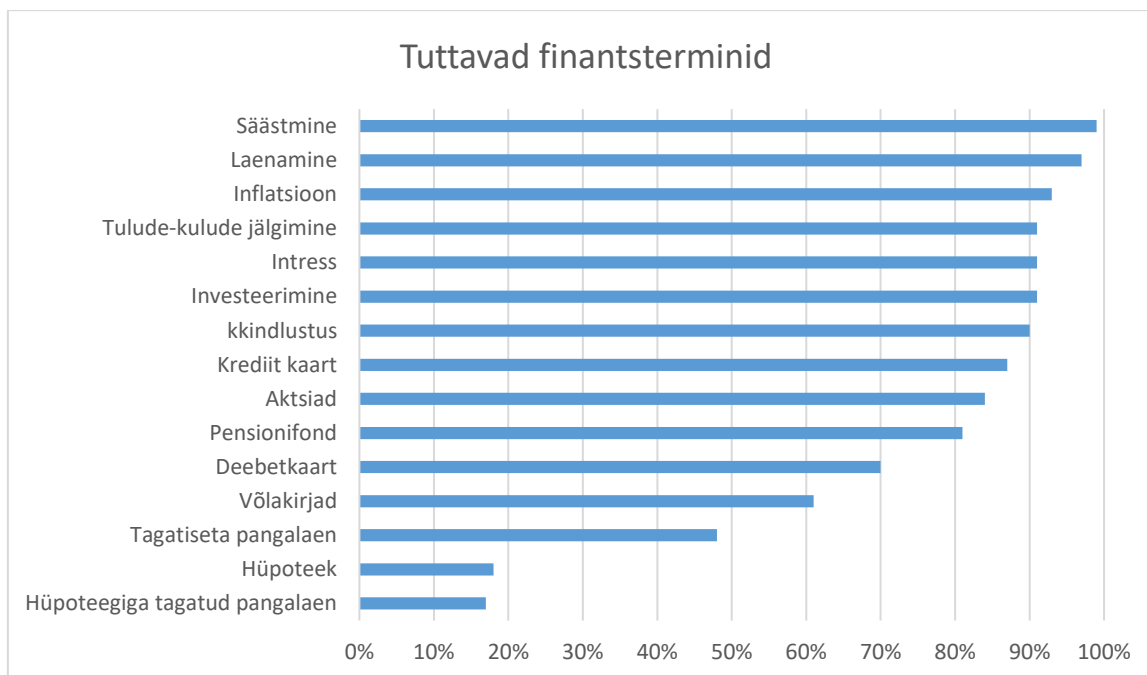
Jooniselt 5 on näha, et enda rahatarkust hindab 54% vastanutest keskpäraseks, heaks või väga heaks hindab enda rahatarkust vastavalt 29% ja 5% vastanutest. Ülejäänud 12% hindavad oma rahatarkust kesiseks.

Joonis 5. Hinnang enda rahatarkusele

Allikas: autori magistritöö

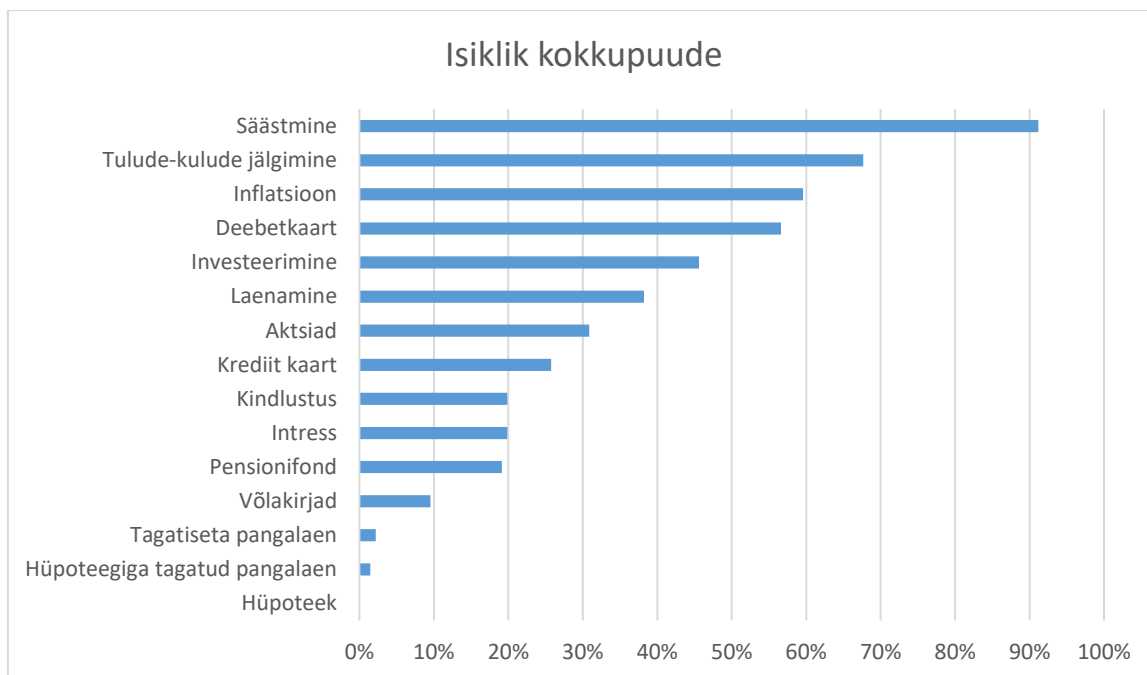
Järgnevalt tõi autor välja 15 terminit, mis autori hinnangul on enimkasutatavad finantstermid. Vastanutel paluti ära märkida need terminid, mis on vastajale tuttavad (joonis 6) ning need terminid, millega vastajal on olnud isiklike kokkupuuteid (joonis 7). Terminid on nimetatud lisas 2 toodud küsitluse küsimustes number 10 ja 11. Säästmine, laenamine, inflatsioon, tulude-kulude jälgimine, investeerimine ja intress on terminid mis on tuttavad vähemalt 90% vastajatest. 60%-89% vastajatele on tuttavad terminid nagu krediit kaart, deebetkaart, aktsiad, pensionifond, kindlustus, võlakirjad ja tagatiseta pangalaen. Kõige vähem tuttavad terminid olid hüpoteek ja hüpoteegiga tagatud pangalaen, neid termineid teadis vastavalt 20% ja 19% vastanutest.

Joonis 6. Tuttavad finantsterminid

Allikas: autori magistritöö

Isiklike kokkupuuteid on olnud kõige rohkem säästmisega, ehk 91%. Tulude-kulude jälgimise ning inflatsiooniga on isiklike kokkupuuteid olnud vastavalt 68% ja 60% vastanutest. Investeermise ning laenamisega on kokkupuuteid olnud vastavalt 46% ja 38% vastanutel. Ligikaudu kolmandikul on kokkupuuteid olnud aktsiatega. Deebetkaardiga on olnud kokkupuuteid 28% vastanutel ja krediitkaardiga 26% vastanutel. Ligi 20% vastanutest on kokkupuutunud kindlustusega, intressiga ning pensionifondiga. Võlakirjadega on kokkupuuteid olnud 10% vastanutest. Kõige vähem on kokkupuuteid olnud hüpoteegiga tagatud pangalaenuga (1%), tagatiseta pangalaenuga (2%). Hüpoteegiga kokkupuuteid vastanutel puuduvad.

Joonis 7. Isiklik kokkupuude finantsterminitega

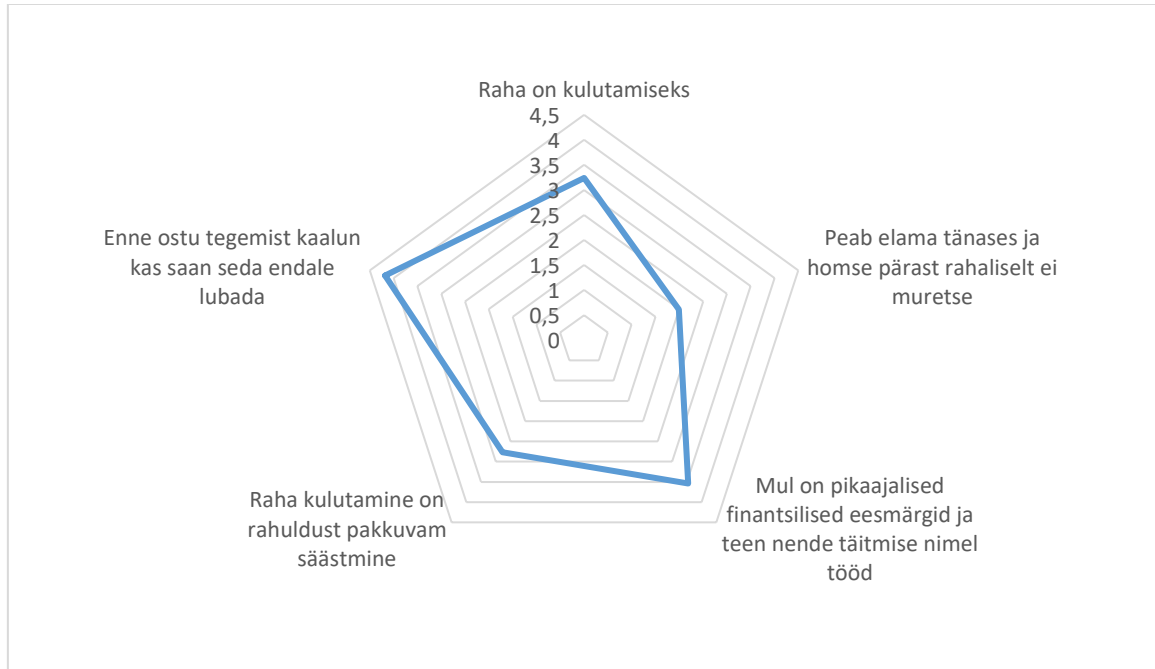
Allikas: autori magistritöö

Finantsvabaduse termin on tuttav 82% vastanutest, ülejäänutele ei ole see termin tuttav. Selle küsimuse juures andis autor ka võimaluse vastata, mida tähendab vastaja jaoks finantsvabadus. Valdavalt tähendab see vastajate jaoks, et igapäevaselt ei pea raha ja kulutuste pärast muretsema, paljude jaoks tähendab finantsvabadus ka seda, et palgatööl ei pea käima kuna investeeringutest laekub piisav rahavoog selleks, et ära katta vajalikud kulutused.

Vastanutest 61% säästab igakuiselt, 31% säästab siis, kui on soov midagi suuremat soetada ning 8% ei säästa üldse. Pensioniks raha kogumise plaan on olemas 23% vastanutest, 36% hakkab selle peale mõtlema kui kool on lõpetatud ning 41% vastanutest ei ole plaani teinud. Pereliikmetega arutab rahateemadel peaaegu igapäevaselt 13% vastanutest, 23% arutab korra nädalas ning veel harvemini ehk korra või kaks kuu jooksul arutab rahateemadel 44% vastanutest. 21% vastanutest ei aruta rahateemadel pereliikmetega üldse. Eelarvet jälgib regulaarselt 32% vastanutest, ülejäänud seda regulaarselt ei jälgi.

Viimases küsimuses tõi autor 5 väidet, mis puudutavad hoiakuid raha kulutamise suhtes. Väidetega sai nõustuda 5 palli skaalal (5- täiesti nõus, 4- nõus, 3- erapooltu, 2- ei ole nõus 1- absoluutselt ei ole nõus). Kõige rohkem olid vastajad nõus väitega, et „Enne ostu tegemist kaalun kas saan seda endale lubada“. Pigem erapooletud olid väited, et „Mul on pikaajalised

finantsilised eesmärgid ja teen nende täitmise nimel tööd“ ning „Raha on kulutamiseks“. Vastajad ei olnud nõus väidetega „Raha kulutamine on rahuldust pakkuvam kui säästmine“ ning „Peab elama tänases ja homse pärast rahaliselt ei pea muretsema“.

Joonis 8. Hoiakud raha suhtes

Allikas: autori magistritöö

3. ANALÜÜS JA JÄRELDUSED

Käesolevas peatükis analüüsib autor küsitluse vastuseid ning kõrvutab analüüsi tulemused välja pakutud õpiväljunditega ning õpetajate nägemusega eakohastest õpiväljunditest. Töö eesmärk on selgitada välja võimalikud pädevused, mis on huvipakkuvad ja eakohased gümnaasiumi õpilastele ning kuidas neile õpetada seda koolis, nii et see neid ka huvitaks.

Magistritöös otsitakse vastuseid alljärgnevatele küsimustele:

1. Milline on rahatarkuse õpetamise praktika Põhjamaades ja teistes Põhja-Euroopa riikides?
2. Millised on huvipakkuvad rahatarkuse teemad gümnaasistidele endile ning sellest tulenevalt kuidas neile rahatarkust õpetada koolis nii, et see neid ka huvitaks?
3. Milline on gümnaasistide hinnang enda rahatarkuse pädevustele?
4. Millised on vajalikud pädevused, mida gümnaasistid võiksid rahatarkuse valdkonnas omada?

3.1 Küsitluse vastuste analüüs ning õpilasi huvitavate teemade võrdlemine välja pakutud õpiväljunditega

Rahatarkuse omandamine on õpilaste jaoks oluline teema. Nad mõistavad, et rahatarkuse omandamine aitab saavutada kontrolli igapäevaste rahaasja üle ning see omakorda aitab tulevikku paremini planeerida.

Kõige suurem osakaal vastanutest on rahatarkust omandanud oma vanematelt, so 70%. Antud osakaal on oluliselt madalam kui OECD riikide keskmine 94% (OECD 2020). 40% vastanutest on omandanud rahatarkust õpetajalt. Internetist ning raamatutest on omandanud 65% vastajatest. Need osakaalud viitavad sellele, et koolis omandavad õpilased rahatarkuse teemasid vähesel määral ning pealiskaudselt. Siin kindlasti mängib rolli asjaolu, et rahateemadel rääkimist peetakse veel tänapäevalgi tabuks ning kohati ebaviisakaks.

88% õpilastest on huvitatud rahatarkuse õppimisest, see tulemus peegeldab ka fookusgrupi intervjuus osalenud õpetajate arvamust, et iga aasta lisandub juurde neid õpilasi, kes on huvitatud rahatarkuse teemadest. Teemad, mis kõige rohkem õpilasi kõnetavad, on igapäevane rahaga majandamine seehulgas eelarve koostamine ning selle täitmine, säästmine, investeerimine ning läbi investeerimise passiivse sissetuleku tekitamine. Õpilaste huvid kattuvad ka töörühma

poolt välja pakutud pädevustega, mis olid Rocca al Mare õpetajate arvamusel eakohased gümnasistidele. Allpool on autor koostanud tabeli, kus on välja toodud õpilasi huvitavad teemad ning nende teemadega kattuvad töörühma poolt välja pakutud rahatarkuse pädevused.

Tabel 5. Õpilastele huvipakkuvate teemade ja töörühma välja pakutud õpiväljundite kattuvus

Õpilastele enim huvi pakkuvad teemad	Pädevused, mis on eakohased kõikide intervjuus osalenud õpetajate arvamusel
Igapäeva rahaline majandamine (eelarve pidamine, säästmine, vastutustundlik laenamine jne); lisaraha teenimise võimalused	1. Mõistab finantsplaneerimise ning säästmise olulisust
	2. Oskab seada lühi- ja pikaajalisi finantseesmärke
	3. Analüüsib oma sissetulekuid ja väljaminekuid ning rahalist seisut ja oskab koostada isiklikku eelarvet ja bilanssi
	4. Oskab seada konkreetseid säästmiseesmärke ja kavandada säästmist, sh rahaline puhver hädaolukordadeks
	5. Oskab teha põhjendatud valikuid tarbimise ja säästmise vahel, osates leida alternatiive kallimatele
	6. Oskab vastutustundlikult laenu võtta, arvestades laenu kogumaksumust ja tagasimaksumise tõenäosust
	7. Oskab valida laenukohte, kasutades sobivaid võrdlusvahendeid, arvestades intressimäära, inflatsioonimäära, kogumaksumust ja paindlikkust ning korrapäraste tagasimaksete suurust
Investeeringud	1. Oskab selgitada, mida tähendab investeering ja diskuteerida selle eeliseid ja puudusi
	2. Saab aru, mis on liitintress ja oskab kirjeldada selle rolli investeerimisel
	3. Saab aru ja oskab kirjeldada, millised eeldused peaksid investeerimise alustamiseks olema täidetud

Allikas: autori magistritöö, fookusgrupi intervjuu

Õpilastele kõige vähem huvipakkuvad teemad olid pensioniga seotud teemad ning erinevaid finantsteenuseid puudutavad teemad. Antud teemasid hõlmavad õpiväljundeid pakkus töörühm välja viis. Antud õpiväljundite puhul ei olnud fookusgrupi intervjuu õpetajad üksmeel eakohasuse osas. Tabelis 6 välja toodud õpiväljundi nr 2 puhul olid enamus õpetajaid arvamisel, et see ei ole eakohane õpiväljund gümnaasiumi õpilasele. Teiste õpiväljundite puhul olid enamus arvamisel, et need on eakohased.

Tabel 6. Õpilastele kõige vähem huvipakkuvate teemad ja töörühma välja pakutud õpiväljundid

Õpilastele kõige vähem huvi pakkuvad teemad	Töörühma välja pakutud õpiväljundid, mis on õpetajate arvates eakohased
Pensioniks säästmine/investeerimine	1. Mõistab pensioni varase planeerimise olulisust ja oskab alustada pensioni planeerimisega
Erinevad finantsteenused	1. Saab aru erinevatest pangateenustest ja oskab hinnata nende rolli rahaasjade korraldamisel
	2. Oskab hinnata finantsteenuse osutaja usaldusväärust ja pädevust, kontrollida asjakohast teavet teenuste osutajate kohta
	3. Oskab argumenteerida, milliste omadustega laenud aitavad jõukust kasvatada ja millised laenud jõukust kahandavad

Allikas: autori magistritöö, fookusgrupi intervjuu

OECD (2005) juhenddokumendi kohaselt peaksid finantsharidusprogrammid keskenduma esmatähtsatele teemadele. Oluline on ka tulevaste pensionäride teadlikkuse tõstmine oma pensioni piisavusest tulevikus ning inimesi peaks julgustama võtma samme selle suunas, et nad ise kindlustaksid, et nende pension saab olema piisav oma elatustaseme hoidmiseks. Seega peaks esmatähtsad olema valdkonnad nagu igapäevane rahaga majandamine ja säästmine, kaasaarvatud pensioniks säästmine ja/või investeeringud.

Õppemeetoditest enim kõnetab õpilasi reaalsed näited elust enesest õppejõu poolt. Eluliste näidete puhul on võimalus õpilasel luua seos teooria ning praktika vahel. Õpilasi kõnetas ka praktiliste ülesannete lahendamine ning diskussioonid klassis ja kogemuslugude jagamine. See on mõistetav kuna inimestele meeldib kuulata teiste kogemusi ning tihti peale see innustab kuulajaid kaasa rääkima oma kogemustest. Loeng ning rühmatööd ja projektid kõnetasid õpilasi kõige vähem. Põhjuseks toodi seda, et ainult teooria õppimisega ei saavuta eesmärki, see tähendab, et teooriat on küll vaja, kuid see on kindlasti vaja kinnistada praktikaga. Rühmatööde puhul tõid osad vastajad välja asjaolu, et nad ei tunne end mugavalt kaasõpilastega rahateemadel rääkides ja isiklike rahaasju nad kohe kindlasti kaasõpilastega arutada ei soovi. II peatükis viidatud empiirilised uurimused viitavad sellele, et rahatarkuse omandamisel on kõige tulemuslikum kogemuspõhine õpe. Rahatarkuse õpetamisel on oluline, et õpilasel tekiks isiklik seos õpituga, et ta mõistaks põhjus-tagajärg seoseid ning et ta saaks seda siduda oma enda igapäeva eluga. Kogemuspõhine lähenemine tundub finantsotsuste tegemise olemust arvestades eriti sobiv finantshariduse jaoks (Johnson et al., 2007). Civitta (2020) läbi viidud uuring viitab samuti sellele, et õpetajate kogemuste põhjal on just praktilised ja mängulised tegevused need mis

võimaldavad õpilastel kõige paremini rahatarkusega seotud teemasid käsitleda enda eluga seotult. Ka õpilased hindasid enim elulisi ja mängulisi tegevusi, näiteks enda eelarve koostamist. Ka Eesti gümnaasiumi riikliku valikkursuste õppekava (Eesti riiklik..., 2023) järgi on õppetegevust kavandades soovitatav lähtuda aktiivõppe (sh avastus-, uurimis-, probleem ja projektõppe) põhimõtetest, võimaldades õpilastel töötada nii üksi, paaris kui ka rühmas, et arendada koostööoskust ja vastutustunnet. Õppetöö läbiviimisel on soovitatav kombineerida nii auditoorseid loenguid ja praktilist tööd veebipõhises õpikeskkonnas kui ka iseseisevat tööd erinevate materjalidega.

Civitta uuringust tuli välja, et õpetajad leiavad, et lastele oleks enim kasu, kui rahatarkuse õpetamine oleks süstemaatiliselt lõimitud teistesse ainetundidesse kogu haridustsükli vältel (Civitta 2020). Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa õppekavades eraldi rahatarkuse õppeainet ei ole, vaid rahatarkuse teemad on lõimitud teiste ainete kavadesse. Nendeks aineteks on valdavalt ühiskonnaõpetus, matemaatika ja majandus. Talpsepea läbiviidud intervjuu käigus tuli välja, et õpetajad näevad rahatarkuse teemade lõimimist eelkõige matemaatika, majanduse, ühiskonna ja võõrkeelte ainetes.

3.2 Õpilaste hinnang enda rahatarkuse pädevusele

Enda rahatarkust hindab keskpäraseks veidi üle poolte vastanutest, ehk 54%. 29% vastanutest hindab oma rahatarkust heaks ning 5% väga heaks. Kesiseks hindab seda 12%. Õpilaste hinnang oma rahatarkusele korreleerus ka sellega, kui paljude finantsterminitega tuttav oldi. 24% nendest vastanutest, kes hindasid oma rahatarkust heaks või väga heaks teadis kõiki loetletud finantstermineid. Nende hulgas, kes hindasid oma rahatarkust keskpäraseks oli 7% neid kes teadsid kõiki loetletud finantstermineid. Selliseid vastanuid ei olnud, kes hindasid oma rahatarkust kesiseks ning teadsid kõiki loetletud finantstermineid.

Järgnevalt küsis autor küsitluses 15 finantstermini kohta, kas need on vastajatele tuttavad ning kas vastajal on olnud antud terminitega isiklike kokkupuuteid. Terminid, mis olid tuttavad 90% ja rohkematele vastajatele olid - investeerimine, intress, tulude-kulude jälgimine, inflatsioon, laenamine, säästmine. Kui need samad terminid kõrvutada isikliku kokkupuute kogemusega, siis säästmise kohapealt tundub, et enamik õpilasi kas on säästnud või säästavad regulaarselt. Laenamise puhul võiks eeldada, et see on ootuspärane, et gümnaasiumi õpilased ei ole suurel määral veel laenamisega isiklike kokkupuuteid olnud. Inflatsiooni märkis tuttavaks terminiks

92% vastanutest, kuid vaid 60% arvasid, et neil on olnud sellega isikliku kokkupuudet. Sellest võib järeldada, et vastajad ei seosta lõpuni ära seda, kuidas inflatsioon neid igapäevaselt mõjutab. Isegi õpilased, kes ise raha ei teeni, vaid saavad näiteks vanematelt tasuraha, on ikkagi mõjutatud inflatsioonist kuna nad saavad senise taskuraha eest vähem osta kui varem. Tulude ja kulude, ehk eelarve jälgimine on tuttav 91% vastajatele, isiklike kokkupuuteid on olnud aga 69% vastanutel. Sellest võib järeldada, et kuigi üldiselt ollakse tuttavad eelarve koostamise ning selle jälgimisega, siis oluliselt vähem on neid, kes ka reaalselt jälgivad oma tulusid ja kulusid. Investeerimisega isiklike kokkupuuteid olnud 43% vastanutest, termin on tuttav enamusele vastajatest, so 91%. Kõrge protsent võib olla seotud sellega, et viimastel aastatel on meedias hakatud palju rääkima investeerimisest ning on valminud nii mõnedki investeerimisteemalised saated nagu „Rahamaraton“ ja „Mida teha oma rahaga“. Lisaks on tekkinud palju investeerimisteemalisi podcaste nagu „Investeerimisraadio“, „Lisatulu“, „Rahareede“ jpt. Autor tuvastas 18 vastajat, kes olid tuttavad investeerimise terminiga, kuid ei olnud tuttavad pensionifondi terminiga. Sellest võib järeldada, et ilmselt paljud noored ei pruugi seostada investeerimist pensionivaradesse investeerimisega. Tihtipeale läheb palju aega enne kui ise investeerima hakatakse. Investeerimisteadlikkus on viimaste aastate jooksul oluliselt kasvanud, kuid ei saa eeldada, et investeerimispraktika ka sama kiiresti kasvab kuna inimestel läheb reeglina aega teadmiste omandamisest kuni selleni, et nad teevad oma esimesed investeeringud. Intressi osas vastas 22%, et neil on olnud isiklike kokkupuuteid, samal ajal on termin tuttav 90% vastajatest. Kuna laenamisega on kokku puutunud 38% vastajatest, siis oleks ootuspärane, et ka intressidega kokkupuude oleks sama suurusjärgus. Lisaks tuvastas autor 26 vastajat kellel on olnud kokkupuude krediitkaardiga kuid puudub kokkupuude intressidega. Siit võib järeldada, et noortel ei pruugi olla täit arusaama kuidas on finantsteenused, sealhulgas krediitooted üles ehitatud ning kuidas need toimivad. Intressi osas võib tulemustest samuti järeldada, et vastajad ilmselt lõpuni ei seosta ära kõiki aspekte mis on seotud intressiga. Veel üks huvitav seos mis ilmnis oli see, et deebetkaardi terminiga olid tuttavad 70% vastajatest ja 57% vastajatest on omanud isikliku kokkupuudet sellega. Kuna küsitlusele vastasid 16 aastased ja vanemad õpilased, siis võiks eeldada, et pangakaart, ehk deebetkaart on olemas enamikel 16 aastastel ja vanematel õpilastel. Siinkohal vastajad ilmselt ei seostanud tavalist pangakaarti kui deebetkaarti.

Finantsvabaduse termin on tuttav 82% vastajatest. Mida rohkem on Eestis ühiskondlikul tasandil hakatud rääkima investeerimisest, kaasaarvatud pensionivaradesse investeerimisest ning passiivse tulu tekitamisest, siis seda enam tõuseb ühiskonnas laialdasemalt ka esile finantsvabaduse mõiste. Finantsvabadusele ei ole ühtsest definitsiooni ja mõõdikuid kokku

lepitud (Wilmarth, 2021). Osadele küsitluse vastajatele tähendab finantsvabadus seda, et nende tulud ületavad kulusid ning et nad ei pea muretsema kuidas kuu lõpuni rahaliselt hakkama saada. Osade jaoks tähendab finantsvabadus seda, et palgatööd tegema ei pea ning et investeringutest laekuv passiivne tulu katab ära kõik kulutused. Finantsvabaduse poole pürgimine tundub olevat aasta aastalt aina populaarsem teema nii õpilaste kui täiskasvanute seas. Seda kinnitab ka fakt, et Facebooki grupis „Finantsvabadus“ on pea 57 tuhat liiget ning seal käivad igapäevased arutelud finantsvabadust puudutavate teemade üle.

Igakuiselt säästab osa oma sissetulekust 61% ning 31% vastanutest siis, kui nad soovivad midagi suuremat osta. Küsitluse vastustele tuginedes võib väita, et õpilastel on harjumus säästa. Samas pikemaajalisi sääste ei ole paljud vastajad planeerinud kuna pensioniks kogumise plaan on olemas vaid 23% vastajatel. 36% hakkab selle peale mõtlema siis kui kool on lõpetatud. Õpilaste vaatenurgast on see ootuspärane, et pensioniplaane hakatakse tegema siis kui alustatakse töökarjääri ning hakatakse teenima kindlat sissetulekut. Ilma sissetulekuta on keeruline ja ilmselt ka mitte motiveeriv pikaajalisi säästmisplaane teha. 41% vastanutest ei ole aga mingeid plaane teinud. Pension tundub paljudele noortele abstraktne teema olevat ning seetõttu ei ole neil motivatsiooni tegeleda millegi nimel, mis tundub väga kauges tulevikus olevat ning mille toimimist ka ehk läbinisti ei mõisteta.

Aastakümneid on pensionit rahastanud suures osas riik, kuid mida aeg edasi, seda rohkem tuleb hakata võtma inimesel vastutust oma pensioni eest. Enamiku inimeste palk on keskmisest palgast väiksem ja üha rohkem inimesi töötab osaajaga, pension sõltub aga järjest rohkem palga suurusest. Seetõttu on pensionisüsteemi ebavõrdsus kasvamas. Iga järgneva kümnendiga muutuvad pensionid ebavõrdsemaks. Keskmisest madalamat palka saanud hakkavad saama praegusest keskmisest pensionist väiksemat pensioni. Viimase 15 aasta jooksul on olnud summaarne sündimuskordaja 1,52-1,72, 2021. aastal 1,61. Kui sündimus tõuseks ka ootamatult püsivalt 2,1 lapseni, on töötajate ja vanaduspensionäride suhe järgneval neljal aastakümnel languses ja jääb alla kahe kuni 2070. aastani. Kuna töötajate arv väheneb ja vanaduspensionäride arv suureneb, on I samba pensionide maksmiseks järjest vähem sotsiaalmaksu. (Sotsiaalministeerium 2022)

3.2 Järeldused ja ettepanekud

Tuginedes fookusgrupi intervjuule ning küsitluse tulemustele võib väita, et õpilaste huvi rahatarkusega seotud teemasid õppida on suur ning kasvab aasta aastalt. Noortel on soov õppida eelkõige igapäevast rahaga majandamist, mis muuhulgas tähendab säästmist, oma eelarve koostamist ja selle täitmist. Väga suur huvi on ka investeerimise vastu.

Hiljuti OECD poolt väljatöötanud täiskasvanute finantspädevuste raamistik võiks olla aluseks gümnaasiumi taseme pädevuste välja töötamisel kuna gümnaasiumi õpilasi võib käsitleda kui noori täiskasvanuid. Raamistik on väga mahukas ning kindlasti ei ole mõistlik kõiki pädevusi kaasata. Raamistikust peaks kaasama pädevusi, mis aitavad juurutada teadmisi, hoiakuid ning positiivseid otsuseid, mis on seotud igapäevase raha majandamisega. Lisaks peaks olema kaasatud pädevusi mis puudutavad pikaajalist planeerimist, seehulgas ka pensionivarade ja sissetulekute planeerimist.

Tuginedes Rocca al Mare koolis läbi viidud fookusgrupi intervjuule, töörühma välja pakutud õpiväljunditele ja küsitluse tulemustele, toob autor välja pädevused, mida võiks gümnaasiumi õpilane rahatarkuse vallas omada. Antud pädevustest kümme on pärit tabelist nr 5. Need on pädevused, mis on eakohased kõikide fookusgrupis osalenud õpetajate arvamusel ning haakuvad õpilastele huvipakkuvatele teemavaldkondadega. Autor lisas ka pädevuse, mis puudutab pensioni planeerimist. Antud teemavaldkond ei olnud küsitluse vastustele tuginedes õpilaste jaoks kuigi huvipakkuv, kuid sellegipoolest ei saa antud teema olulisusest mööda vaadata. Ka OECD 2005. aasta juhenddokumendi kohaselt on oluline tõsta tulevaste pensionäride teadlikkust oma pensioni piisavusest tulevikus ning inimesi peaks julgustama võtma samme selle suunas, et nad ise kindlustaksid, et nende pension saab olema piisav oma elatustaseme hoidmiseks. Fookusgrupi intervjuus osalenud õpetajate arvamusel on pensioniplaneerimisega seotud pädevus eakohane. Pensioniteemad suure tõenäosusega on õpilastele vähe huvipakkuvad kuna see teema jääb kaugeks nii ajalises mõttes kui ka sisu mõttes. Käitumuslikust vaatepunktist on lihtne mõista, miks noored ei pea vajalikuks tegutseda millegi nimel, mis leiab aset aastakümnete pärast.

Õpiväljundid, ehk pädevused, mis võiksid olla gümnaasiumi tasemel eakohased:

1. Mõistab finantsplaneerimise ning säästmise olulisust;
2. Oskab seada konkreetseid säästmiseesmärke ja kavandada säästmist, sh rahaline puhver hädaolukordadeks;

3. Analüüsib oma sissetulekuid ja väljaminekuid ning rahalist seisut ja oskab koostada isiklikku eelarvet ja bilanssi
4. Oskab teha põhjendatud valikuid tarbimise ja säästmise vahel, osates leida alternatiive kallimatele;
5. Oskab seada lühi- ja pikaajalisi finantseesmärke;
6. Mõistab pensioni varase planeerimise olulisust ja oskab alustada pensioni planeerimisega;
7. Oskab vastutustundlikult laenu võtta, arvestades laenu kogumaksumust ja tagasimaksmise tõenäosust
8. Oskab valida laenutooteid, kasutades sobivaid võrdlusvahendeid, arvestades intressimäära, inflatsioonimäära, kogumaksumust ja paindlikkust ning korrapäraste tagasimaksete suurust
9. Oskab selgitada, mida tähendab investeerimine ja diskuteerida selle eeliste ja puuduste üle;
10. Saab aru ja oskab kirjeldada, millised eeldused peaksid investeerimisega alustamiseks olema täidetud;
11. Saab aru, mis on liitintress ja oskab kirjeldada selle rolli investeerimisel.

Antud õpiväljundid on kombinatsioon töörühma poolt välja pakutud õpiväljunditest, mis on eakohased kõikide fookusgrupi intervjuul osalenud õpetajate arvamusel ning nende õpiväljunditega seotud teemad on õpilaste endile huvipakkuvad. Nimetatud pädevused haakuvad ka Aarna et al välja pakutud finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistiku esimese kahe tasemega - praeguse elatustaseme säilitamine ning soovitud elatustaseme saavutamine.

Õppemeetoditest enim kõnetab õpilasi reaalsed näited õpetaja poolt, praktiliste ülesannete lahendamine ning diskussioonid klassis ja kogemuslugude jagamine. Civitta (2020) uuringust tuli välja, et finantskirjaoskuse õppemeetodite osas on õpetajate arvates kõige efektiivsemad praktilised ja mängulised tegevused, mis võimaldavad õpilastel rahatarkusega seotud teemasid käsitleda enda eluga seotult. Mitmed läbiviidud uurimused, mis on välja toodud alampeatükis 1.4, viitavad sellele, et kogemuspõhine õpe on õppevorm, läbi mille on rahatarkuse õpetamine kõige tulemuslikum. Rahatarkuse õpetamisel on oluline, et õpetaja ei annaks õpilasele edasi ainult teoreetilisi teadmisi vaid, et õpilasel tekiks isiklik seos õpituga, et ta mõistaks põhjustajajärg seoseid ning et ta saaks seda siduda oma enda igapäeva eluga. Seega peaks rahatarkuse

õpetamisel lähenema eelkõige kogemuspõhise õpetamise kaudu kuna see annab õpilasele parima võimaluse ise asju läbi harjutada ning analüüsida.

Õpilastel on positiivsed ja rahalist stabiilsust soosivad hoiakud raha suhtes. Ligi kolmandik vastanutest jälgib regulaarselt oma eelarvet. Üle poolte vastanutest säästab igakuiselt. Samuti üle poolte vastanutest kas juba omab pensioniks raha kogumise plaani või plaanib sellele hakata mõtlema peale kooli lõpetamist.

Eraldi finantskirjaoskuse ainekava loomist üldhariduskoolide esindajate poolt enamjaolt ei pooldata. Üldhariduse puhul soovitakse näha rahatarkuse teemade tugevamat lõimimist erinevates ainekavades läbimõeldud viisil, mis ei koormaks õpetajaid ja õpilasi (Civitta 2020). Põhjamaade, Inglismaa ja Iirimaa õppekavade ülevaatele tuginedes võib väita, et ka nendes riikides õpetatakse rahatarkust lõimituna teistesse ainetesse. Sellest võiks järeldada, et rahatarkuse teemade lõimimine teiste ainetega võiks olla kõige tulemuslikum, viis kuidas rahatarkust õpetada kuna see annab võimaluse õpilastele klassiruumis seoseid luua igapäevaelu ja rahatarkuse vahel.

Hetkel tundub suurem probleem olevat piisaval hulgal õpetajate puudumises, kes tunneksid end antud valdkonnas mugavalt ning piisavate teadmistega ning kes oleks motiveeritud antud teemat õpilastele õpetama. Nii Civitta (2020) analüüsist kui ka Rocca al Mare koolis läbi viidud fookusgrupi intervjuust tuleb välja, et rahatarkuse teemade käsitlemise ulatus sõltub suuresti õpetajate enda huvist. Õpetajad, kes on motiveeritumad ning huvitatud ja teadlikumad, leiavad ka rohkem võimalusi teema käsitlemiseks oma ainetunni raames.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks on selgitada välja nii võimalikud õpiväljundid, mis on eakohased gümnaasiumi õpilastele kui ka õpilastele huvipakkuvad teemavaldkonnad ning kuidas neile õpetada rahatarkust nii, et see neid ka huvitaks.

Magistritöös otsib autor vastuseid alljärgnevatele küsimustele.

1. Milline on rahatarkuse õpetamise praktika Põhjamaades ja teistes Põhja-Euroopa riikides?
2. Millised on huvipakkuvad rahatarkuse teemad gümnasistidele endile ning sellest tulenevalt kuidas neile rahatarkust õpetada koolis nii, et see neid ka huvitaks?
3. Milline on gümnasistide hinnang enda rahatarkuse pädevustele?
4. Millised on vajalikud pädevused, mida gümnasistid võiksid rahatarkuse valdkonnas omada?

Esimesele küsimusele vastamiseks koostas autor ülevaate Põhjamaade, Inglismaa ja Iirima gümnaasiumi ainekavadest, mille raames omandatakse rahatarkust. Ülevaatest nähtub, et antud riikide puhul on rahatarkuse teemad lõimitud erinevatesse ainekavadessse ja eraldi rahatarkuse ainet, kui sellist, ei õpetata. Kõige enam on rahatarkuse teemasid lõimitud ühiskonnaõpetuse, majanduse ja matemaatika ainetesse.

Teise ja kolmanda küsimusele vastuste leidmiseks kasutas autor andmete kogumiseks ankeetküsitlust. Ankeetküsitluse koostas autor veebiküsitlusena. Küsitluses on kokku 17 sisulist küsimust millest kolm küsimust on avatud vastusega. Küsitlus on jagatud kaheks osaks – esimeses osas on küsimused, mis puudutavad õpilastele huvipakkuvaid teemasid ning eelistatud õppemeetodeid ning teise osa küsimused puudutavad õpilaste hinnangut enda rahatarkusele. Küsitluse koostas autor, kolm küsimust (nr 10, 11, 17) baseeruvad OECD/INFE (2011) finantskirjaoskuse mõõtmise põhiküsimustikule. Küsitlus viidi läbi erinevates Eesti koolides gümnaasiumitaseme klassides. Vastajad olid vanuses 16-20. Vastuseid laekus kokku 136. Valdav osa vastuseid laekus Mustamäe Gümnaasiumist, Saue Riigigümnaasiumist ning Tabasalu Riigigümnaasiumist.

Küsitluse vastustest selgus, et õpilastele kõige enam huvi pakkuvad teemad on investeerimine, igapäeva rahaline majandamine (eelarve pidamine, säästmine, vastutustundlik laenamine jne) ning lisaraha teenimise võimalused. Kõige vähem huvipakkuvad teemad on erinevad finantsteenused ja pensioniga seotud teemad.

Õpilaste eelistatud õppemeetoditeks on reaalsed näited elust enesest õppejõu poolt, praktiliste ülesannete lahendamine ning diskussioonid klassis, sealhulgas kogemuslugude jagamine. Vähem populaarsed oli loengud ja rühmatööd. Rühmatööde madal populaarsus õpilaste hulgas võib olla põhjustatud sellest, et ei tunta end mugavalt teistega rahateemadel rääkides. Magistritöö alampunktis 1.4 on viidatud mitmetele uurimistele, mis järeldavad, et rahatarkuse õpetamisel peaks lähenema kogemuspõhise õpetamise kaudu kuna see annab õpilasele parima võimaluse ise asju läbi harjutada ning analüüsida. Kindlasti on oluline osa ka teooria omandamisel.

Üle kolmandiku õpilastest hindab oma rahatarkust heaks või väga heaks, veidi üle poolte hindab keskpäraseks ning ligi 10% hindab seda kesiseks.

Neljandale küsimusele vastuse leidmiseks tugines autor Civitta AS 2020. aastal läbi viidud analüüsile „Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides“ ning Rocca al Mare koolis läbi viidud fookusgrupi intervjuule, mis on osa projektist „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“, mille tellisid Rahandusministeerium ja Haridusministeerium. Projekti läbiviijateks on Tallinna Ülikooli ja TalTechi õppejõud. Kõrvutades läbiviidud küsitluse vastused ja eelnimetatud analüüsi ning fookusgrupi intervjuu, tuvastas õpiväljundid, ehk pädevust, mis on õpetajate arvamusel gümnaasiumiõpilasele eakohased ning mis haakuvad õpilastele huvipakkuvate teemavaldkondadega. Erandina allolevad nimekirjas on pädevus nr 6, mis puudutab pensioni planeerimist. Antud pädevus oli õpetajate arvamusel küll eakohane, kuid ei olnud õpilaste seas eriti huvipakkuv teema.

Need pädevused on alljärgnevad:

1. Mõistab finantsplaneerimise ning säästmise olulisust;
2. Oskab seada konkreetseid säästmiseesmärke ja kavandada säästmist, sh rahaline puhver hädaolukordadeks;
3. Analüüsib oma sissetulekuid ja väljaminekuid ning rahalist seisut ja oskab koostada isiklikku eelarvet ja bilanssi
4. Oskab teha põhjendatud valikuid tarbimise ja säästmise vahel, osates leida alternatiive kallimatele;
5. Oskab seada lühi- ja pikaajalisi finantseesmärke;

6. Mõistab pensioni varase planeerimise olulisust ja oskab alustada pensioni planeerimisega;
7. Oskab vastutustundlikult laenu võtta, arvestades laenu kogumaksumust ja tagasimaksmise tõenäosust
8. Oskab valida laenutooteid, kasutades sobivaid võrdlusvahendeid, arvesatades intressimäära, inflatsioonimäära, kogumaksumust ja paindlikkust ning korrapärase tagasimaksete suurust
9. Oskab selgitada, mida tähendab investeerimine ja diskuteerida selle eeliste ja puuduste üle;
10. Saab aru ja oskab kirjeldada, millised eeldused peaksid investeerimisega alustamiseks olema täidetud;
11. Saab aru, mis on liitintress ja oskab kirjeldada selle rolli investeerimisel.

Antud magistritöö põhjal järeldusi tehes tuleb arvestada sellega, et esines piiranguid, mis olid seotud valimiga. Valimi puhul on tegu mittetõenäosusliku valimiga. Valimis olevad küsitluse vastused pärinevad enamjaolt Tallinna ja Harjumaa koolidest. Seega tööd tehtud järeldused ei pruugi olla laiendatavad kogu Eesti kontekstis. Lisaks ei tuvastanud autor teaduskirjandusest ühtegi olemasolevat küsitlust, mida oleks saanud antud töö eesmärkide saavutamiseks kasutada, seega autor koostas küsitluse ise. Kuna tegu ei ole valideeritud küsitlusega, siis järelduste tegemine on piiratud. Autori soovitus oleks asjakohane valideeritud küsitlus läbi viia kõikides Eesti maakondades ning läbi selle oleks võimalik tuvastada kas õpilastele huvipakkuvad teemad, eelistatud õppemeetodid ning õpilaste hinnang enda rahatarkuse pädevusele varieerub maakonniti. Lisaks võimaldaks oluliselt suurem küsitlusvalim teha kaugeleulatuvamaid üldistusi ja järeldusi.

SUMMARY

Mapping age appropriate financial literacy competencies and learning methods at upper secondary school level

Anneliis Tamre

Financial literacy topics are an everyday part of life and yet it is not taught in Estonian schools based on the national curriculum. PISA (2012) has taken the position that financial literacy must be considered an essential skill for functioning in today's economy. At the national level, it is planned to create opportunities for acquiring financial literacy for everyone through the introduction of systematic education from kindergarten to university.

The aim of this thesis is to determine competences that are interesting and age-appropriate for upper secondary school students and how to teach them at school so that they are interested in it.

To achieve the goal, the author first made an overview of the national curriculum of upper secondary schools in the Nordic countries, England and Ireland. As a result of the review, the author found that in these countries financial literacy is taught through integration into other subjects curriculum. Main subjects that have financial literacy integration are social studies, economics and mathematics.

To collect data on students' opinions, the author used an online survey. The survey was created by the author. There are a total of 17 substantive questions in the survey, three of which are open-ended. The author divided the survey into two substantive parts - the questions of the first part concern learning financial literacy - which topics are interesting to students and which learning methods appeal to them the most. In the second part, the respondents gave an assessment of their own financial literacy and answered questions about attitudes towards money. A total of 136 responses were received, mostly from schools in Harju County. The topics of most interest to students are investing, everyday financial management (budgeting, saving, responsible borrowing) and ways to earn extra money. The topics of least interest are various financial services and saving and investing for retirement. The author compared the received answers with the learning outcomes that were proposed during the focus group interview within the project "Financial wisdom learning outcomes by age level for the Ministry of Finance". The author identified learning outcomes, i.e. competences, which, in the opinion of the teachers, are

age-appropriate for upper secondary school student and which connect with the subject areas of interest to the students. As an exception, in the list below is competency number 6, which is about retirement planning. In the opinion of the teachers, the given competence was age-appropriate, but it was not a topic of particular interest among the students.

These competencies are as follows:

1. Understands the importance of financial planning and saving;
2. Can set specific savings goals and plan savings, including a financial buffer for emergencies;
3. Analyzes his income and expenses and financial situation and knows how to prepare a personal budget and balance sheet;
4. Can make reasoned choices between consumption and saving, knowing how to find alternatives to more expensive ones;
5. Can set short- and long-term financial goals;
6. Understands the importance of early retirement planning and knows how to start retirement planning;
7. Can borrow responsibly, taking into account the total cost of the loan and the probability of repayment;
8. Can select loan products using appropriate comparison tools, taking into account the interest rate, inflation rate, total cost and flexibility, and the amount of regular repayments;
9. Can explain what investment means and discuss its advantages and disadvantages;
10. Understands and can describe which prerequisites should be met in order to start investing;
11. Understands what compound interest is and can describe its role in investing.

The students' preferred learning methods are real examples from life given by the teacher, solving practical tasks and discussions in class, including sharing stories of experiences. Lectures and group work were less popular. The low popularity of group work among students may be due to the fact that students might not feel comfortable talking about money with others. Subsection 1.4 of the thesis refers to several studies that conclude that teaching financial literacy should be approached through experience-based teaching, as this gives the student the best opportunity to practice and analyze things themselves. Teaching theory is also an important and inseparable part of financial literacy.

When drawing conclusions based on this master's thesis, it must be taken into account that there were limitations related to the sample. The sample is a non-probability sample. The survey

answers came mostly from schools in Tallinn and Harju County. Therefore, it might not be possible to make generalized conclusions that would apply to general population of Estonian upper secondary school students. In addition, the author did not identify any existing survey in literature that could have been used to achieve the goals of this work, so the author created the survey herself. Since it is not a validated survey, drawing conclusions is limited. The author's recommendation would be to conduct an appropriate validated survey in all Estonian counties, and doing so it would be possible to identify whether the topics of interest to students, preferred learning methods, and whether students' assessment of their own financial wisdom competence varies from county to county. In addition, a significantly larger survey sample would allow more far-reaching generalizations and conclusions to be drawn.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Aarna, O., Riitsalu, L., Venesaar, U. (2021). Finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistik. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri, nr 9(2), 2021*, 155–183
- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2019). SaveWise: The design of a financial education program in the Netherlands. *Citizenship, Social and Economics Education, 18(2)*, 100-120.
- Amagir A, Groot W, Maassen van den Brink H, Wilschut A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education 17(1)*: 56–80.
- Atkinson, A. and F. Messy. (2012). “Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/ International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study”, *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing*.
- Baron-Donovan, C., Wiener, R., Gross, K., & Block-Lieb, S. (2005). Financial literacy teacher training: A multiple-measure evaluation. *Financial Counseling and Planning, 16 (2)*, 63–75.
- Behrman, J.R., O.S. Mitchell, C.K. Soo, and D. Bravo. (2012). “How Financial Literacy Affects Household Wealth Accumulation.” *American Economic Review: Papers and Proceedings 102 (3)*: 300–4.
- Bernheim, D., Garrett, D., & Maki, D. (2001). Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. *Journal of Public Economics, 85*, 435-565.
- Brown, M., Grigsby, J., van der Klaauw, W., Wen, J., Zafar, B. (2016). Financial education and the debt behavior of the young. *Review of Financial Studies, 29 (9) (2016)*, pp. 2490-2522
- Carpena, F., Cole, S., Shapiro, J., & Zia, B. (2017). The ABCs of financial education. Experimental evidence on attitudes, behavior, and cognitive biases. *Management Science, forthcoming*, 10.1287/mnsc.2017.2819.
- Civitta Eesti AS. (2020). Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides. Uuringu algataja: Rahandusministeerium https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2021/01/RITA2_105_RAM-Finantskirjaoskuse-kujundamise-v%C3%B5imaluste-anal%C3%BC%C3%BCs_L%C3%B5pparuanne.pdf
- Eesti riiklik gümnaasiumi valikkursuste õppekava 2023. Kasutatud 29. aprill 2023 https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1080/3202/3006/18m_gym_lisa15.pdf

- Fernandes, D., Lynch, JG., Netemeyer, RG. (2014) „Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors.“ *Management Science* 60(8): 1861–83.
- Finantsinspeksioon. (2022). Eesti Finantsteenuste Turg 30. juuni 2022. aasta seisuga. Kasutatud 20. jaanuar 2023 <https://www.fi.ee/et/publikatsioonid/eesti-finantsteenuste-turg-30-juuni-2022-seisuga>
- Islandi gümnaasiumi riiklik õppekava. Kasutatud 28. märts 2023 https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/adskr_frsk_ens_2012.pdf
- Hastings JS, Madrian BC and Skimmyhorn WL. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annual Review of Economics* 5(1): 347–373.
- Hilgert MA, Hogarth JM, Beverly SG. (2003). Household financial management: the connection between knowledge and behavior. *Fed. Reserve Bull.* 89(7):309–22
- United Nations Development Programme. Human development insights. Kasutatud 10.aprill 2023 <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>
- Iirimaa gümnaasiumi riiklik õppekava, kodumajanduse ainekava. Kasutatud 29. aprill 2023 https://www.curriculumonline.ie/getmedia/b9bc688f-3a5d-48a7-90f1-b60063f49c74/SCSEC21_Home_Economics_syllabus_eng.pdf
- Iirimaa gümnaasiumi riiklik õppekava, matemaatika ainekava Kasutatud 29. aprill 2023 https://www.curriculumonline.ie/getmedia/f6f2e822-2b0c-461e-bcd4-dfcde6decc0c/SCSEC25_Maths_syllabus_examination-2015_English.pdf
- Iirimaa gümnaasiumi riiklik õppekava, ärianduse ainekava Kasutatud 29. aprill 2023 https://www.curriculumonline.ie/getmedia/fb629c5b-f6e5-4193-ad4c-faf0e3c704c9/SCSEC08_Business_syllabus_Eng.pdf
- Inglismaa gümnaasiumi riiklik õppekava, matemaatika ainekava Kasutatud 29. aprill 2023 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/331882/KS4_maths_PoS_FINAL_170714.pdf
- Inglismaa gümnaasiumi riiklik õppekava, ühiskonna ainekava Kasutatud 29. aprill 2023 <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study-for-key-stages-3-and-4#key-stage-3>
- Iterbeke K., De Witte K., Declercq K., Schelfhout W. (2019). The effect of ability matching and differentiated instruction in financial literacy education. Evidence from two randomised control trials. *Econ. Educ. Rev.* (2019), Article 101949
- Johnson E, Sherraden M. (2007). From financial literacy to financial capability among youth. *Journal of Sociology and Social Welfare* 34(3): 119–145.

- Kaiser T., Lusardi A., Menkhoff L., Urban C.J. (2020) Financial Education Affects Financial Knowledge and Downstream Behaviors. *National Bureau of Economic Research* (2020)
- Kalmi P. (2018). The effects of financial education: Evidence from Finnish lower secondary schools. *Econ. Notes*, 47 (2–3) (2018), pp. 353-386
- Lusardi, A., Mitchell, O.S. (2011). „Financial literacy around the world: an overview.“ *Journal of Pension Economies & Finance*, 10 (4), 497-508
- Lusardi, A. Michaud, P.C. Mitchell, O.S. (2020). „Assessing the impact of financial education programs: A quantitative model.“ *Economics of Education Review* 78 (2020)
- Norra gümnaasiumi riiklik õppekava. Matemaatika õpetuse ainekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://www.udir.no/lk20/mat08-01/kompetansemaal-og-vurdering/kv24>
- Norra gümnaasiumi riiklik õppekava. Ühiskonna õpetuse ainekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://www.udir.no/lk20/sak01-01/om-faget/grunnleggende-ferdigheter>
- OECD. (2005). „Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness“ Recommendation of the council
- OECD. (2013). Improving financial education effectiveness through behavioural economics: OECD key findings and way forward
- OECD. (2020). PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?, PISA, OECD Publishing, Paris
- OECD. (2022). „Financial competence framework for adults in the European Union“
- OECD/INFE. (2009). Financial Education and the Crisis: Policy Paper and Guidance. June 2009
- OECD/INFE. (2011). Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy. Paris: OECD.
- OECD/INFE. (2013). Financial education for youth and in schools. OECD/INFE policy guidance, challenges and case studies
- OECD/INFE. (2022). ELI/OECD-INFE TÄISKASVANUTE FINANTSPÄDEVUSE RAAMISTIK. https://finance.ec.europa.eu/system/files/2022-05/220111-financial-competence-framework-adults-tool_et.xlsx
- Pensionikeskus. (2021). Teisest sambast raha välja võtmise statistika. Kasutatud 20. jaanuar 2023 https://www.pensionikeskus.ee/wp-content/uploads/teisest_sambast_raha_valjavotmise_statistika_02.08.2021.pdf
- PISA. (2012). 2012 Financial Literacy Assesment Framework <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46962580.pdf>

- Rahandusministeerium. „Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013-2020“ Kasutatud 28 veebruar 2023 <https://fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/strateegiaprogramm>
- Rahandusministeerium. „Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030“ Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/strateegiaprogramm>
- Rahandusministeerium. „Esimese strateegiaprogrammi kokkuvõte“ Kasutatud 28 veebruar 2023 <https://fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/strateegiaprogramm>
- Rootsi gümnaasiumi riiklik õppekava. Matemaatika õpetuse ainekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a74181063/1535372298267/Matematics-swedish-school.pdf>
- Rootsi gümnaasiumi riiklik õppekava. Ühiskonna õpetuse ainekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a74181078/1535372299998/Social-studies-swedish-school.pdf>
- Soome gümnaasiumi riiklik õppekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 National core curricula of 2019 <https://www.oph.fi/en/education-system/general-upper-secondary-education>
- Sotsiaalministeerium. (2022). Eesti pensionisüsteemi jätkusuutlikuse analüüs 2022 Kasutatud 20. aprill 2023 <https://www.sm.ee/too-ja-pension/pension>
- Taani gümnaasiumi riiklik õppekava. Kasutatud 28. veebruar 2023 <https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/gym-laereplaner-2017/samlede-laereplaner-fordelt-paa-studieretninger/samlede-laereplaner---hxx---endelige-version--2-.pdf>
- Turu-uuringute AS. (2019). „Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring“
- Urban, C., Schmeiser, M., Collins, J. M., Collins; Brown, A. (2020). The effects of high school personal financial education policies on financial behavior. *Economics of Education Review*, 78, 101786.
- Walstad, W. B., Rebeck, K., & MacDonald, R. A. (2010). The effects of financial education on the financial knowledge of high school students. *Journal of consumer Affairs*, 44(2), 336-357.
- Xu, S. Yang, Z. Ali, ST. Li, Y. Cui, J. (2022) „Does Financial Literacy Affect Household Financial Behavior? The Role of Limited Attention.“ *Frontiers in Psychology*, 13, 906153

LISAD

LISA 1. Finantspädevuse raamistik täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa, näidetega õpiväljundeist ja tegevusnäitajaist

Täiuslikkuse tase	Pädevusvaldkond	Motivatsioon ja kindlus	Teadmised ja oskused	Hoiakud	Käitumine (st tegevusnäitajad)
1) Praeguse elatustaseme säilitamine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine	On motiveeritud igapäevaselt oma rahaasju teadlikult korraldama.	Oskab eelarvet pidada.	Rahaasju tasub planeerida peamiselt selleks, et palgapäevast palgapäevani toime tulla.	Hoiab rahaasjadel silma peal. Tasub arved ja muud kohustused üldjuhul õigel ajal.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine	On motiveeritud rahaasju planeerima ja juhtima.	Oskab protsenti (st lihtintressi) arvutada. Teab, mis on inflatsioon.	Raha on pigem kulutamiseks.	Analüüsib tulusid ja kulusid. Seab lühiajalisi rahalisi eesmärgid ja kogub säästupuhvrit. Ennetab makseraskuseid.
	Riskide mõistmine ja hindamine	On piisavalt kindel, et nõu ja selgitusi küsida	Teab, kuhu abi saamiseks või nõu küsimiseks pöörduda.	Eelistab investeerimisriske mitte võtta.	Kindlustab peamiste riskide vastu. Otsib infot ja küsib nõu
2) Soovitud elustiili saavutamine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine	On motiveeritud tegema teadlikke tarbimisotsuseid.	Mõistab peamiste finantsteenuste olemust (nt laenud, hoiused, investeerimisviisid, kindlustused) ja oskab neid võrrelda.	Raha on pigem säästmiseks ja investeerimiseks.	Planeerib tulusid ja kulusid. Tasub arved ja muud kohustused õigel ajal.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine	On motiveeritud oma rahaasju nii lühi- kui ka pikaajalises vaates korraldama.	Teab liht- ja liitintressi olemust ning oskab neid arvutada.	Rahaasju tasub planeerida peamiselt selleks, et jõuda soovitud elustiilini tulevikus.	Seab pikaajalisi rahalisi eesmärgid ja teeb selleks pikaajalisi plaane. Sästab regulaarselt.
	Riskide mõistmine ja hindamine	Tunneb ennast kindlalt ka investeerimismaailmas.	Teab raha tuleviku- ja olevikuväärtuse erinevust. Tunneb peamisi investeerimisviise ja oskab nende hulgast endale sobivad valida.	On valmis võtma mõõdukaid investeerimisriske.	Sästab ja investeerib, valib endale sobivamaid investeerimisviise. Kindlustab riskide vastu.

LISA 1. Finantspädevuse raamistik täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa, näidetega õpiväljundeist ja tegevusnäitajaist järg

3) Rahalise vabaduseni jõudmine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine.	On motiveeritud pikaajaliste eesmärkide nimel heaolust tänases loobuma.	Oskab arvestada ootamatute sündmuste ja muutustega rahaasjus.	Raha on investeerimiseks vabadusse tulevikus.	Korraldab rahaasju teadlikult ja paindlikult. On rahaliselt vastupidav ka ootamatute sündmuste korral.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine.	Tunneb ennast kindlalt finantsteenuste pakkujailt sobivamate tingimuste küsimiseks.	Oskab arvutada investeringute oleviku- ja tulevikuväärtust.	Rahaasju tasub korraldada peamiselt selleks, et tulevikus rahaliselt vaba olla.	Seab ja saavutab pikaajalisi rahalisi eesmärke.
	Riskide mõistmine ja hindamine.	Tunneb ennast kindlalt ka keerukate investeerimisviiside kasutamisel.	Tunneb ka keerukamaid investeerimisviise ja -teenuseid ning oskab analüüsida nende riske ja tulusust.	On valmis võtma kaalutletud investeerimis	Investeerib regulaarselt. Hajutab investeerimisiske. On riskide vastu kindlustatud.

LISA 2. Ankeetküsitlus

Sa õpid hetkel:

- põhikoolis
- keskkoolis
- kutsekoolis
- ülikoolis

Oled vanusevahemikus:

- kuni 15a
- 16-19 aastat
- Üle 20 aasta

I OSA

1. Miks on rahatarkuse omandamine sulle oluline?

- Aitab igapäeva rahaasjadega paremini majandada
- Aitab kaasa tuleviku planeerimisele
- Aitab vabaneda võlgadest
- Aitab saavutada finants vabadust
- Muu - palun kirjelda

2. Mida loodad omandatud rahatarkusega saavutada?

- Paremat kontrolli igapäevaste rahaasja üle
- Paremini planeerida pikaajalist säästmist
- Saavutada finantsvabadus
- Planeerida pensioniks kogumist
- Muu - palun kirjelda

3. Kas oled omandanud rahatarkust järgnevatelt inimestelt:

- Vanematelt
- Teistelt pereliikmetelt – õed, vennad, sugulased
- Koolist õpetajalt
- Ise õppinud raamatutest, internetis
- Ei ole kelleltki omandanud
- Muu - palun kirjelda

4. Kas oled huvitatud rahatarkuse aineist, kas sooviksid seda koolis õppida?

- Väga huvitatud
- Pigem huvitatud
- Mitte eriti huvitatud
- Üldse ei ole huvitatud

5. Mida sooviksid rahatarkuse aines õppida?

- Avatud vastus

LISA 2. Ankeetküsitlus järg

6. Millised on kõige huvipakkuvad teemad?

- Igapäeva rahaline majandmine (eelarve pidamine, säästmine, vastutustundlik laenamine jne)
- Investeerimine
- Pensioniks säästmine/investeerimine
- Lisaraha teenimise võimalused
- Muu – palun kirjelda

7. Milline õppemeetod kõnetaks sind enim?

- Loeng
- Rühmatööd ja -projektid
- Praktiliste ülesannete lahendamine
- Reaalsed näited elust õppejõu poolt
- Diskussioonid nii õpetaja kui kaasõpilastega, kogemuslugude jagamine
- Muu – palun kirjelda

8. Miks kõnetab Sind just eelvalitud õppemeetod(id)? Palun selgita

- Avatud vastus

II OSA

9. Kuidas hindad enda rahatarkust hetkel?

- Kesine – finantsterminid ei ole mulle tuttavad
- Keskpärane – olen tuttav peamiste finantsterminitega nagu säästmine, laenamine, intress jne
- Hea – olen kursis eelarve pidamise põhimõtetega, säästan osa oma sissetulekust, saan aru kuidas arvutatakse intressimäära jne
- Väga hea – lisaks eelnevale saan aru liitintressist, tean investeerimise põhitõdesid, oskan arvutada kogu krediidi kulukuse määra jne

10. Kas Sulle on tuttavad alljärgnevad terminid?

- Tulude-kulude jälgimine
- Intress
- Laenamine
- Aktsiad
- Võlakirjad
- Inflatsioon
- Investeerimine
- Pensionifond
- Hüpotek
- Hüpoteeigiga tagatud pangalaen
- Tagatiseta pangalaen
- Krediitkaart
- Deebetkaart
- Kindlustus

LISA 2. Ankeetküsitlus järg

11. Kas Sul on olnud isiklike kokkupuuteid alljärgnevatega?

- Tulude-kulude jälgimine
- Intress
- Laenamine
- Aktsiad
- Võlakirjad
- Inflatsioon
- Investeerimine
- Pensionifond
- HüpotEEK
- HüpotEEgiga tagatud pangalaen
- Tagatiseta pangalaen
- Krediitkaart
- Deebetkaart
- Kindlustus

12. Kas Sulle on tuttav finantsvabaduse termin? Mida see sinu jaoks tähendab?

- Jah
- Pigem ei ole
- Ei ole
- Avatud vastuse koht

13. Kas Sa säästad osa oma taskurahast/sissetulekust?

- Säästan igakuiselt
- Säästan siis kui soovin midagi suuremat osta
- Ei säästa

14. Kas Sul on olemas plaan kuidas pensioniks raha koguda?

- Jah, plaan on olemas
- Hakkan selle peale mõtlema peale kooli lõpetamist
- Ei ole plaani

15. Kas arutate rahateemadel kodus teiste pereliikmetega?

- Arutame peaaegu igapäevaselt
- Arutame korra nädalas
- Arutame korra või kaks kuu jooksul
- Üldse ei aruta

16. Mul on eelarve ja ma jälgin seda regulaarselt

- Jah
- Ei

17. Palun märki mil määral oled nõus alljärgnevate väidetega (5- täiesti nõus, 4-nõus, 3-erapooltu, 2- ei ole nõus 1- absoluutselt ei ole nõus)

- Raha on kulutamiseks
- Peab elama tänases ja homse pärast rahaliselt ei muretse

LISA 2. Ankeetküsitlus järg

- Mul on pikaajalised finantsilised eesmärgid ja teen nende täitmise nimel tööd
- Raha kulutamine on rahuldust pakkuvam säästmine
- Enne ostu tegemist kaalun kas saan seda endale lubada

Lisa 3. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹

Mina, Anneliis Tamre

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eakohaste rahatarkuse õpiväljundite ning õppemeetodite kaardistamine gümnaasiumi tasemel mille juhendaja on Tõnn Talpsepp

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

09.05.2023

¹ Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks, mis on allkirjastatud teaduskonna dekaani poolt, välja arvatud ülikooli õigus lõputööd reprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil. Kui lõputöö on loonud kaks või enam isikut oma ühise loomingu tegevusega ning lõputöö kaas- või ühisautor(id) ei ole andnud lõputööd kaitsvale üliõpilasele kindlaksmääratud tähtjaks nõusolekut lõputöö reprodutseerimiseks ja avalikustamiseks vastavalt lihtlitsentsi punktidele 1.1. ja 1.2, siis lihtlitsents nimetatud tähtjaja jooksul ei kehti.